

Yayın Geliş Tarihi: 02.06.2020
Yayına Kabul Tarihi: 26.08.2020
Online Yayın Tarihi: 29.09.2020
http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.746837

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 22, Sayı: 3, Yıl: 2020, Sayfa: 889-934
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

ASUR KAYNAKLARINDA ARAPLAR VE ARAP KRALLIKLARI

Koray TOPTAŞ*

Öz

Araplar, Asur yazılı belgelerinde ve sarayların duvarlarını süsleyen rölyeflerde kendilerine yer edinmişlerdir. Arapların Asur kaynaklarına konu olması, onların önemli ticaret güzergâhlarından birisinin kontrolünü ellerinde tutmaları, aromatikler ve deve açısından zengin kaynaklara sahip olmalarıyla ilgiliydi. Asur kralları Arabistan Yarımadası'ndaki çıkarlarını bazen askeri seferler ile bazen ise siyasi uzlaşma yoluyla korumaya çalışmıştır. Asur, gerçekleştirdiği askeri seferler ile Araplar üzerinde üstünlük kurmuş olmasına rağmen, bölgenin sahip olduğu coğrafi ve iklim şartları Asur'un bölgeye nüfuz etmesine engel olmuştur. Asur'un bölgeye gerçekleştirdiği seferler geniş çaplı yağma faaliyetlerinden öteye geçememiş, Asur ordusu geri çekilir çekilmez Arap kabileleri bağımsız bir şekilde davranmışlar ve ilk fırsatta Asur karşıtı hareketlerin içerisinde yer almışlardır. Asur kaynakları, Asur ve Arap krallıkları arasındaki askeri ve siyasi ilişkilerinin yanında, Arapların siyasi ekonomik ve sosyal hayatları hakkındaki önemli bilgileri barındırmaktadır. Asur yazılı belgeleri Arabistan tarihi hakkında bilgi veren ilk yazılı kaynak olma özelliği de taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yeni Asur İmparatorluğu, Araplar, Çöl Göçebeleri, Ticaret, Savaş, Ganimet.

ARABS AND ARAB KINGDOMS IN ASSYRIAN SOURCES

Abstract

The Arabs took their place in the Assyrian written documents and in the reliefs adorning the walls of the palaces. The fact that the Arabs were the subject of Assyrian resources was related to their control of one of the important trade routes and having rich resources in terms of aromatics and camels. Assyrian kings tried to protect their interests in the Arabian Peninsula, sometimes through military expeditions and sometimes through political compromise. Although Assyria has gained superiority over Arabs through military expeditions, the geographical and climatic conditions of the region prevented Assyria from

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Toptaş, K. (2020). Asur kaynaklarında Araplar ve Arap krallıkları. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22 (3), 889-934.

* Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Tarih Eğitimi Bölümü, ORCID: 0000-0003-0897-3918, koraytoptas@gazi.edu.tr

penetrating the region. Expeditions made by Assyria to the region could not go beyond extensive looting activities, as soon as the Assyrian army returned, the Arab tribes acted independently and took part in anti-Assyrian movements at the first opportunity they had. Assyrian sources contain important information about the political, economic and social life of Arabs, as well as their military and political relations between the Assyrian and Arab kingdoms. The Assyrian written documents are also the first written sources providing information about the history of Arabia.

Keywords: *The Neo-Assyrian Empire, Arabs, Desert Nomads, Trade, War, Booty*

GİRİŞ

Sâmi kökenli bir topluluk olan Araplar, Arap Yarımadası olarak adlandırılan coğrafi alanda yaşamaktaydılar. Bu bölge günümüzde de Araplara yurtluk etmektedir. Eskiçağ'da Arapların yaşadığı alanın coğrafi sınırlarını kuzeyde Bereketli Hilal'i içerisine alan Mezopotamya toprakları, Suriye ve Levant, doğuda Basra Körfezi, güneydoğuda Umman Denizi, güneyde Hint Okyanusu, batıda Kızıldeniz ve Mısır oluşturmaktadır. Bu alan büyük oranda çöllerden ve susuz bozkırlardan oluşmaktadır. Bu olumsuz koşullara rağmen sulu tarım yapmaya uygun bazı alanlarda medeniyetin gelişmesine uygun koşullar yerleşik hayat tarzının oluşmasını sağlamıştır (Lewis, 1993, s. 15). Bölgenin sahip olduğu bitki örtüsü ve iklim koşulları yarımada uygarlığı şekillendiren temel faktörlerden birisiydi (Duri, 2012, s.10). Arabistan kurak topraklarla kaplı olsa da yer yer vahalara sahip bir coğrafi alana sahipti ve bölgenin doğal yapısı bölge halkına kolayca hareket etme ve hayatta kalma imkânı sunuyordu. Bölge halkı bu coğrafyada hayatta kalabilmek için göçebe bir yaşam tarzını benimsemişti (Hausleiter, 2012, s. 816). Coğrafya Arapların sadece yaşam şeklini değil siyasi örgütlenmelerini de etkilemekteydi. Bölge halkları su ve otlaklara ulaşabilme için sürekli hareket halinde olmak zorundaydılar. Bu durum organize olmayı ve birlikte hareket etmeyi gerektiriyordu. Araplar, hızlı hareket kabiliyetine sahip olmak için ise genellikle kabileler şeklinde organize olmuştu ve aralarında siyasi bir birlik yoktu. Ancak zaman zaman tehlikelere karşı bir araya gelerek mücadele ediyorlardı (Duri, 2012. s. 10). Bu birliktelik özellikle Asur seferleri sırasında görülebilmektedir.

Arabistan Yarımadası'nın sâkinleri iklimin dezavantajlarına rağmen buldukları coğrafyayı kendileri için avantajlı bir hale getirmişlerdir. Araplar, çöl şartlarına ve susuzluğa dayanıklı bir hayvan olan deveyi kullanarak, coğrafi alanlarını bir ticaret güzergâhına dönüştürmüşler ve bu sayede önemli bir gelir kaynağına sahip olmuşlardır. Yazılı Belgeler, MÖ 4. binyıldan itibaren Arap Yarımadası'nın yoğun bir ticarete sahip olduğunu göstermektedir. Bu ticaretin oluşmasında yarımada'nın doğu sahilinde yer alan Dilmun (Bahreyn. Bkz. Potts, 1983, s.15.) ve Oman (Umman) bölgesi önemli bir misyon üstlenmiştir. Basra Körfezi'nin batısında kalan Dilmun ve Oman gibi şehirler MÖ 4. ve 3. binyılda İndus vadisiyle yapılan ticarete ön plana çıkmışlardır. Özellikle Meluhha'dan gelen bakır, çeşitli tarımsal ürünler, süs eşyaları ve İndus vadisinden gelen çeşitli

baharatlar Basra Körfezi kıyısındaki şehirlere ulaşıyor, oradan da Arabistan Yarımadası ya da Dicle-Fırat hattı üzerinden transit bir şekilde kuzeydeki merkezlere aktarılıyordu (During Caspers, 1973, s. 3-20; Lamberg-Karlovsky, 2009, s. 66; Eidem & Hojlund, 1993, s. 441). Basra Körfezi kıyısındaki bu kentler, MÖ 3. binyıl boyunca ve MÖ 2. binyılın başlarında uluslararası ticaretin devamlılığını sağlayan stratejik noktalar olmaya devam etmişlerdir. Basra Körfezi'nin merkez konumda bulunduğu bu ticaret rotası Anadolu'dan başlayarak Dicle ve Fırat nehirleri boyunca devam ederek körfeze ulaşıyor, buradan da Pakistan'a ve İndus Vadisi nehir sistemine kadar Harappa ve Mohenjo-daro gibi şehirlere kadar uzanıyordu. Bu rota batıda Nil Vadisi'ni de içine alacak şekilde geniş bir alanı kapsıyordu (Rice, 1994, s. 8; Edens, 1992, s. 118-139). Elbette bu ticaretin tek rotası Basra Körfezi değildi. Elam ve İran da bu ticaretin bir diğer güzergâhını oluşturmaktaydı. Ancak bu yol boyunca mamul mal ticareti her durumda nispeten sınırlı görünmektedir (Potts, 1993, s. 396). Ticaret ağının verimli bir şekilde devam ettirilebilmesi için Arabistan sakinlerine de önemli görevler düşmekteydi. Bu ticaretin önemli rotalarından birisi olan Arabistan Yarımadası ticaret güzergâhı, bölge halklarına önemli bir fırsat sunmuş ve ticaret sayesinde büyük kazanç elde etme imkânı sağlamıştır.

MÖ 1. binyıla gelindiğinde bölgede yaşayan insanlar ticaretteki avantajlarını hala korumaktaydılar. Bölgenin eski dönemleri hakkında bilgi veren Sumer, Akad ve Babil kaynakları bölge halkı için herhangi bir ismi ya da onları tanımlayacak bir kavramı kullanmazken, Asur kaynaklarında yöre halkı için artık *Aribi* (Arap) tabirinin kullanıldığını görüyoruz. Arap ismi Asur yıllıklarında ilk kez III. Salmanassar zamanında *Aribi* şeklinde geçmektedir.¹ III. Salmanassar döneminden itibaren Asur kraliyet yıllıkları ve devlet arşivleri içerisinde yer alan yazışmalarda Araplardan daha sık söz edildiği görülmektedir. Arap isminin Asur belgelerinde *Aribi*² (KUR.a-ri-bi, LÚ.a-ri-bi, LÚ.KUR.a-ri-bi), *Arubu*³ (KUR.a-ru-bu), *Arabi*⁴ (LÚ.a-ra-bi), *Arubu*⁵ (LÚ.a-ru-bu), *Arbaya*⁶ (ar-ba-a.a, KUR.ar-ba-a.a, LÚ.ar-ba-a-a, LÚ.ar-ba-a.a, LÚ.ár-ba-a.a), *Arpaya*⁷ (KUR.ar-pa-a.a, KUR.ár-pa-a.a)

¹ “*Aribi* (KUR.ar-ba-a-a)” RIMA 3 A.0.102.2: ii 94.

² RINAP 1 27: 7; RINAP 1 32: 8; RINAP 1 35: iii 2, iii 19; RINAP 1. 42: 19'; RINAP 1 44: 3'; RINAP 1 48: 24'; RINAP 1 49: r 17; RINAP 4 1: iv 1, iv 4, iv 6, iv 12; RINAP 4 4: ii' 2'; RINAP 4 6: iii 1'; iii 2', iii 7'; RINAP 5/1 3: vii 86, viii 1, viii 16; RINAP 5/1 4: vii 90, viii 4, viii 19; RINAP 5/1 6: x 2"; RINAP 5/1 7: x 7, x 13, x 35'; RINAP 5/1 8: ix 1", ix 12"; RINAP 5/1 11: vii 83, vii 102, vii 117, viii 4; RINAP 4 97: 7, 12 13; RINAP 3/1 1: 28; RINAP 3/2 213: 28; RINAP 1 15: 2; RINAP 1 20: 18'.

³ RINAP 1 22: 13'; RINAP 5/1 11: ix 71.

⁴ RINAP 3/1 35: Ay. 53', Ay. 5".

⁵ RINAP 4 1: iv 24, iv 28; RINAP 4 6: iii 17', iii 21'; RINAP 4 31: Ay. 8.

⁶ SAA 1 173: Öy. 12; SAA 1 177: Ay. 7; SAA 1 178: Öy. 6; SAA 1 179: Öy. 5, Öy. 23, Alt. k. 29, Ay. 2, Ay. 9; SAA 7 58: Ay. ii 5'; SAA 11 162: Öy. 3', Öy. 7'; SAA 16 129: Ay. 5; SAA 19 3: Öy. 9; SAA 19 12: Ay. 2'.

⁷ SAA 1 82: Öy. 5, Ay. 10; SAA 1 84: Ay. 4.

şeklinde farklı yazılışları mevcuttur. G. Frame, S Parpola'nın ve S. W. Cole'un Asur belgelerinde geçen "urabi" ve "urbi" kelimesini de Araplarla ilişkiendirdiklerini ve kelimenin bazı mektuplarda "LÚ.ur-a-bi, ve LÚ.ar-a-bi" şeklinde gözüktüğünü ve anlam olarak "Arap (ordu)ları"ı ifade ettiğini söylemektedir. Ancak bu öneri belirsizliğini korumaktadır (Frame, 2013, s. 117; Akyüz, 2018, s. 37; SAA 1 95, dn. 95; SAAS 4 42, dn. 133).

Asur belgelerinde *Aribi*, *Arubu*, *Arabi*, *Arubu* ve *Arbaya* gibi farklı şekillerde görülen bu ismi Akadca bir kelime ya da kavramla ilişkilendirmek oldukça zordur. Akadca'da bu kavrama en yakın kelime "aribu"dur. Bu kelime anlam olarak oldukça olumsuz bir anlamı ifade etmektedir ve "kuzgun açgözlü, simsiyah, soygun"¹ anlamları taşımaktadır. Buradan hareketle bu kelimeyi *Aribi* ilişkilendirmek yanlış olabilir (CAD A/II 265). Yine de Arapların Asur açısından da olumlu bir imaja sahip olduğu söylenemez. Eğer bu adlandırma Asurluların yaptığı bir adlandırma ise onlar düşman olarak gördüğü bu göçebe kabileleri olumsuzluk ifade eden kelimelerle tanımlamış olabilir. Ancak bu durumda da ortaya başka bir sorun çıkmaktadır. Çünkü hiçbir millet kendisine başka bir millet tarafından verilen olumsuz bir adlandırmayı kullanmaya devam etmez. Asur kaynaklarında geçen *Aribi* ismi günümüzde hala bu topluluk adı olarak kullanılıyorsa, olumsuz bir anlam taşıyor olamazdı. Yine Akadca bir kelime olan "erēbu (girmek)" fiili de *Aribi* ile ilişkilendirilebilecek bir diğer kelimedir (CAD E 259). Asurlar bu halka *Aribi* ismini vererek, onların başka halkların topraklarına giren, yağmalan kişiler olduklarını belirtmek istemiş olabilirler. Bazı araştırmacılar ise kelimenin "bati" mânasına gelen Sâmi bir kökten türemiş olduğunu, Mezopotamyalılar tarafından Fırat'ın batısında oturanlar için kullanıldığı tezini savunmuşlardır. Ancak bir milletin başka bir millete nisbetle kendi coğrafi durumunu gösteren bir kelimeyi ad olarak almayacağı (Yıldız, 1991, s. 272) ve aslında bu bölgenin Mezopotamya'nın güneyinde kaldığı gerçeği bu tezi de geçersiz kılmaktadır. En kabul edilebilir tez ise bu ismin bir yaşam şeklini ifade ettiği üzerinedir. Arap ismi Suriye-Arap Çölü, Kuzey Arabistan ve Kuzey Sina sâkinlerini ifade eden "bedevi, çöl göçebesi" anlamında da kullanılmış olabilir (Elayi, 2017, s. 194; Duri, 2012, s. 5). Arap ismini yaşam tarzı ya da coğrafya ile açıklayan yaklaşımlar daha kabul edilebilirdir. Bu tarz bir yaklaşım, genel olarak İbranice kelimelere dayandırılarak açıklanmaya çalışılmaktadır. Arapların yaşadığı alan ve yaşam tarzları düşünüldüğünde, "kara ülkesi" veya "bozkır" anlamı taşıyan İbranice "arabha" kelimesi ya da göçebelerin hayatını ifade eden ibranice "erebh" kelimesi *Aribi* ile ilişkilendirilebilmektedir (Acar, 2010, s. 75). Yine aynı şekilde Arab kelimesi, İbranice "geçmek, taşımak" anlamındaki "abhar" fiiliyle de ilişkilendirilebilir. Bu da coğrafya üzerinde hareket halinde olan çöl bedevilerini ifade eden bir tabir olarak görülebilir. Arabistan Yarımadası'nda günümüzde dahi bu tarz bir yaşam şeklini varlığı bu öneriler güçlendirmektedir (Lewis, 1993, s. 2-3). Sonuç olarak, Arap terimi hala belirsizliğini korumaktadır. Çünkü kelimenin bir coğrafyayı mı bir halkı mı yoksa yaşam biçimini mi ifade ettiği net değildir. Ancak genel kanı bu ismin bir etnik gruptan ziyade bir yaşam biçimini ifade ettiği

yönündedir (Elayi, 2017, s. 194).

Arap tarihinin ilk devirleri hakkındaki bilgilerimiz de oldukça sınırlıdır. Bu dönemlere ait yazılı verilerin eksikliği ve çöl koşullarının arkeolojik kazılara imkân vermemesi Arap Yarımadası ve Arap tarihinin ilk evrelerinin aydınlatılmasındaki en büyük engeldir. Bu noktada Araplar hakkında ilk bilgileri komşu kavimlerin yazılı belgeleri sağlamaktadır (Yıldız, 1991, s. 272). Özellikle Asur kaynakları Arap tarihinin ilk evrelerinin aydınlatılmasında büyük bir öneme sahiptir. Zaten Arap isminin de görüldüğü en eski yazılı belgeler Asurlulara aittir. Asur kaynaklarında Araplar'dan ilk kez Qarqar Savaşı sırasında söz edilmektedir (RIMA 3 A.0.102.2: ii 89b - ii 102). Ancak burada anlatılanlar, onların siyasi organizasyonları hakkında herhangi bir bilgi barındırmamaktadır. Arap ismi ilk defa Asur kaynaklarında geçmesine rağmen, Eski Ahit'teki çeşitli pasajlar, MÖ 10. yüzyılın başından itibaren Filistin'in güney-batısındaki Arap veya ilgili göçebe kabilelerin yaşadığını göstermektedir (Elat, 1978, s. 28). Eski Ahit'te Süleyman dönemini anlatan bir pasajda yer alan “*Arabistan'ın bütün krallarıyla İsrail valileri de Süleyman'a altın, gümüş getiriyorlardı.*” (2. Tarihler 9: 14) ifadesi kronolojik olarak daha erken döneme (Kral Süleyman Dönemi (M.Ö. 970–931)) tarihlenmektedir ve Asur kaynaklarında anlatılanlardan daha eski bir tarihte Arap varlığını ispatlamaktadır (2.Tarihler 9 -14; Hoyland, 2001, s. 59). Bu anlatımdaki bilgiler Arabistan'ın siyasi yapısına dair de ipuçlarını barındırmaktadır ve Arabistan'da birden fazla krallığın olduğuna işaret etmektedir. Bu bilgidен o dönemde Arabistan'da siyasi birlik olmadığı çıkarımını yapabiliriz. Eski Ahit'teki başka bir pasaj Arapların soylarını da ortaya koymaktadır. Eski Ahit'e göre, İbrahim oğlu İsmail, Filistin ile Mısır ve Kuzey Arabistan arasındaki çöllerde yaşayan bazı göçebe kabilelerin atasıydı (Eph'al, 1976, s. 225). Eski Ahit, Yaratılış 25: 13-15 ve 1. Tarihler 1: 28 – 31'de İsmail'in 12 oğlundan söz edilir. Anlatım şöyledir:

“İbrahim'in oğulları: İshak, İsmail. İsmailoğulları'nın soyu: İsmail'in ilk oğlu Nevayot. Sonra Kedar, Adbeel, Mivsam, Mişma, Duma, Massa, Hadat, Tema, Yetur, Nafiş, Kedema gelir. Bunlar İsmail'in oğullarıydı.”
(1. Tarihler 1: 28 – 31)

Eski Ahit, bu çocukların isimlerini kendi boylarına verdiğini de ifade etmektedir.⁸ Böylece bu isimler kabile ismi olarak kullanılmaya devam etmiştir. Asur kaynaklarında Arap kabilelerinden bazılarının bu isimlerle söz edilmesi de Eski Ahit'teki anlatımı desteklemektedir. Asur kaynaklarındaki *Kedar*⁹, *Masa*¹⁰, *Tama*¹¹ ve *Nebati*¹² Arap kabile ve şehir isimleri İsmail'in oğullarıyla eşleşmektedir. Bu

⁸ “İsmail'in oğulları olan bu on iki bey oymakların atalarıydı. Köyelerine, obalarına da bu adları verdiler.” Bkz. Yaratılış 25: 16.

⁹ “KUR.qid-ri” RINAP 1 35: iii 2.

¹⁰ “URU.ma-as- 'a-a-a” RINAP 1 42: 27'.

¹¹ “URU.te-ma-a-a” RINAP 1 42: 27'; RINAP 3/1 17: vii 94.

¹² “KUR.na-ba-a-a-ti” RINAP 5/1 3: viii 43.

kanıtlar, Asur kaynaklarında “Araplar” olarak söz edilen krallıkların İsmailin oğulları tarafından kurulduğunu göstermektedir ve buldukları topraklar İsmailoğullarının yaşadıkları coğrafi alana denk gelmektedir (Eph'al, 1976, s. 228).

Arabistan Yarımadası genellikle çöllerle kaplı olmasına rağmen, özellikle ticaret rotalarının bölge üzerinden geçmesi sayesinde, bölge halklarının ticareti kendilerine uğraş edindiklerine yukarıda değinmiştik. Mezopotamya'nın taş, kereste, metal ve mineraller, çeşitli tarımsal ürünler gibi hammaddeler açısından fakir olması sebebiyle bölge krallıklarının ihtiyaç duydukları bu maddeleri başka yerlerden ticaret aracılığıyla temin etmeleri gerekiyordu. Bu da ancak bölgede ticaretin devamlılığıyla mümkün olabilirdi. MÖ 4. binyıl kadar eskiye dayanan bu ticaret uzun yıllar başarılı bir şekilde devam ettikten sonra MÖ 18. yüzyılda bir belirsizliğe gömülmüştür ve ticaretin varlığına dair kanıtlar ortadan kalkmıştır. Ancak MÖ 1. binde Doğu Arabistan ve Basra Körfezi'nde ticaret tekrar canlanmıştır (Rice, 1994, s. 19). Bölgede ticaret önceleri Arabistan'ın doğu kıyıları üzerinden yürütülürken, MÖ 8. yüzyılda Arabistan Yarımadası'nın batı ve güney kısımları da bu ticarete dâhil olmuştur. Ticari mallar, Güney Arabistan'dan, özellikle Yemen'den, İndus Vadisi'nden ve Afrika'dan temin ediliyordu. Ticaret rotaları Hint Okyanusu çevresindeki diğer toprakları da içeriyordu (Liverani, 2014). Araplar, bu koşullar altında ortaya çıkan yeni fırsatları iyi değerlendirmişler ve yeni ticari organizasyonun içerisinde etkin bir şekilde rol almışlardır. Özellikle İndus Vadisi'nden geldiği düşünülen baharat ve Güney Arabistan'da bolca yetişen tütsü ve reçine gibi aromatik ticareti Arapların hatırı sayılır bir servet edinmelerini sağlamıştır. Eski Ahit'te yer alan anlatımlarda da Arapların ticaretle elde ettikleri zenginliğe işaret edilmektedir. Eski Ahit'te Saba kraliçesinin kral Süleyman'a 120 talent altın, çok büyük miktarda baharat ve değerli taşlar armağan ettiği ve armağan edilen baharatın benzeri olmadığı ifade edilmektedir (2. Tarihler 9: 9). Başka bir pasajda da Arabistan krallarının hepsinin krala altın ve gümüş getirdiği kayıtlıdır (2. Tarihler 9: 14). Arapların ticaretle bu denli başarılı olup, zenginleşmeleri onların siyasi örgütlenmeleriyle ve deveyi etkili bir şekilde kullanmalarıyla doğrudan ilişkilidir.

Örgütlenmeye bakacak olursak, Araplar küçük kabileler şeklinde örgütlenmiş olduklarını ve bu yapının onlara çölde hızlı hareket etme imkânı sağladığına değinmiştik. Bunun yanında ticaret rotaları üzerinde istasyonlar veya malzeme sağlayan stratejik noktalar oluşturmuşlardı. Bu merkezler Bazu bölgesinde, Hicaz'da (Tayma'dan Dedan'a ve Yesrib'e kadar) ve Güney Arabistan'da bazı şehirlerden oluşmaktaydı (Liverani, 2014, s. 520). Bu organizasyon sayesinde kervanlar bu noktalarda konaklayıp, dinlenebiliyor ve ihtiyaç duydukları maddeleri temin ederek yollarına devam edebiliyorlardı. Böylece ticari faaliyetler planlı bir şekilde yürütülebiliyordu.

Arapların ticaretle avantaj sağlayıp önemli siyasi oyuncular olarak ortaya çıkmasındaki en önemli unsurlardan birisi de çöl koşullarına dayanıklı olan devenin

kullanımıydı. Devenin kullanılması, Arapların çöl kumullarını geçmelerine izin verdi ve böylece Araplar yeniden şekillenen uluslararası ticarete söz sahibi oldular (Bulliet, 1990, s. 65-69). Elbette ki devenin kullanımı yeni değildi. Son araştırmalar devenin evcilleştirilmesinin MÖ 3. binyılda güneydoğu Arabistan'da gerçekleştiğini ileri sürmektedir. Başlangıçta, muhtemelen sütü, saçı, derisi ve eti için yetiştirilen bu hayvanlar ulaşımda da kullanılmaya başlanmıştır. Böylece daha önce geçilmez olduğu düşünülen bölgelerin geçilebileceği görülmüş ve çöl ile ayrılan merkezler arasında bağlantı kurulması sağlanmıştır (MacDonald, 1995, s. 1357; Köhler-Rollefson, 1993, s. 180-182). MÖ 1. binyıla gelindiğinde ise Arabistan Çölü'nün sakinleri ticari ağlarını genişletmek için develerden oluşan kervanlar oluşturarak ticarete kilit bir rol üstlenmişlerdir (Nemat-Nejat, 2002, s. 251-252). Ticarete ve taşımacılıkta develerin önemli hale gelmesiyle bu hayvanlar, Asur kaynaklarında da sıkça söz edilmeye başlanmıştır. Asur kaynaklarında “*deve*” için genellikle “*gammalu* (ANŞE.A.AB.BA; ANŞE.GAM.MAL)”¹³ terimini kullanılmaktaydı. Yazılı belgelerde develerin cinsiyetine ya da hörgüç sayısına göre isimlendirildiğini görmekteyiz. Asur kaynakları “*dışı deve*”yi Akadca “*anāqāte*”¹⁴ kelimesiyle ifade etmekteydi. Bu kelime Arapça'ya da “*nāka(t)*” şeklinde geçmiştir (Hämeen-Anttila, 2009: 99). Yeni Asur dönemi belgelerinde “*tek hörgüçlü deve*”yi “*ibilu* (ANŞE.A.AB.BA.)”¹⁵ kelimesi karşılamaktaydı. “*Çift hörgüçlü deve*” için ise “*udru* (ANŞE.udru)”¹⁶ kelimesi tercih edilmişti. Develer sadece Asur yazılı kaynaklarına değil Asur rölyeflerine de konu olmuştur (Mitchell, 2000, s. 187-194.)

Araplar, siyasi organizasyonları ve deveyi etkili bir şekilde kullanmaları sayesinde başarı bir şekilde yürüttükleri ticaretin ürünleri arasında baharatlar, aromatikler, değerli taşlar ve çeşitli madenler yer almasına rağmen özellikle aromatiklerin ön plana çıktığı görülmektedir. Aromatik ticareti MÖ 1. binyılda uluslararası ticarete büyük rol oynamıştır. Güney Arap halkının yetiştirdiği ve ticareti yapılan aromatikler çoğunlukla tütsü/buhur, mür ve ladin reçinesi idi (Hoyland, 2001, s. 103). Bunlar sadece Güney Arabistan ve Doğu Afrika kıyılarında yetişen ağaçlardan elde edilen reçinelerdi. Bunun yanında Arap aromatikleri eski Yakın Doğu'daki en iyi aromatikler olma özelliğine sahipti ve bu nedenle bu ürünlere talep oldukça yüksekti. Bu aromatiklerin özellikle tütsünün dini ritüellerde kullanıldığı ve bu sebeple aşırı talep gördüğü düşünülmektedir. Bu aromatikler sadece yakınoğu'ya değil Mısır'a ve Akdeniz dünyasına da ihraç ediliyordu. Eski Mısırlılar aromatikleri başlangıçta Doğu Afrika'dan temin ederken, MÖ 1. binyıldan itibaren Güney Arabistan'dan ihraç etmeye başlamışlardır. Bu durum bahsi geçen bölgedeki aromatiklerin üstün bir kaliteye sahip olması etkili olmuştur (MacDonald,

¹³ SAA 6 241: r 1; SAA 11 174: o 5; SAA 15 182: o 5'; CDA 89; CAD G 37.

¹⁴ RINAP 1 15: 5; RINAP 1 28: 2; RINAP 1 32: 12; CAD A/II 112.

¹⁵ RINAP 1 49: r 21; RINAP 3/1 1: 29; RINAP 5/1 11: viii 114; CAD I 2

¹⁶ RINAP 3/1 1: 29; RINAP 3/1 2: 7; RINAP 3/1 3: 7; RINAP 3/1 9: 6. CAD U 22

1995, s. 1357). Mısırlılar Arabistandan ithal ettiği reçine'yi tekne yapımından mumyalamaya çeşitli alanlarda da kullanıyorlardı (Zayadine, 2007, s. 202-205).

Arapların aromatik ticaretiyle önemli bir zenginliğe ulaşmaları, ticarete etkili olmaları MÖ 9. yüzyıldan itibaren Asur krallarının dikkatini çekmeye başlamıştır. Bu dönemden itibaren Asurlular ekonomik, siyasi ve askeri açıdan sıklıkla Araplarla karşı karşıya gelmiştir. Ekonomik açıdan bakılacak olursa ticaret Asur açısından önemli bir gelir kapısı olarak görülmekteydi ve ticaretten payını almak istiyordu. Bunun yanında Asur ülkesinin doğal kaynaklar bakımından yoksun olması sebebiyle Asur'un ithalat listesi oldukça genişti. Asur, çeşitli metaller, kereste, kıymetli taşlar, fildişi, atlar, develer, şarap, aromatikler ve muhtemelen Çin'den gelen ipek dâhil, çeşitli tekstil ürünlerini ithal etmek zorundaydı. Bu noktada Arapların kontrolü altında olan ticaret yolları Asur açısından önem arz ediyordu (Grayson, 1991a, s. 214). Çünkü Arapların kontrolündeki kervan ticareti, Asur'a şimdiye kadar erişilemeyen kaynaklardan tütsü, baharat, değerli taşlar ve metaller sağlıyordu. Araplar'ın Asur açısından değeri bununla da sınırlı değildi. Asur'un Mısır ile olan ticaretinde kara bağlantısının sağlanmasında bedevi Araplara ihtiyaç duyulmaktaydı. Böylece, Arap kabileleri Asur İmparatorluğu nezdinde özel bir statü kazanmış ve Asurlular bu tarihten itibaren dikkatlerini Suriye'nin güneyinde, Arap Yarımadası'nda ve Basra Körfezi'nde yer alan çeşitli eyaletler, şehirler ve kabileler üzerine çevirmiştir. Başlangıçta “*Uzak Güney*” denilen Arabistan Yarımadası ile Asur arasındaki ilişkiler daha ılımlıydı ve ticaret ile sınırlıydı (Frahm, 2017, s. 306 – 307). Zamanla Asur kralları gözlerini Arabistan çöllerinin içlerine dikmişlerdir. Demir Çağı'nın yeni teknolojik gelişmeleri sayesinde, özellikle vahalarda kuyu açabilme, Arabistan çölleri için erişilmezliği kısmen ortadan kaldırmış ve Asur ordusu hem silah hem de askeri taktik açısından geri olan deve üzerindeki Arap birliklerini kolayca yenilgiye uğratmıştır (Liverani, 2014, s. 495, 518). Bu zaferler sonucunda Asurlular aradaki kurak ve sıcak çöle rağmen Arabistan'a kısmen de olsa nüfuz edebilmişlerdir (Nemat-Nejat 2002, s. 274). Bu seferler sonucunda önemli miktarda ganimet Asur'a taşınmış, ancak Arapların merkezleri, zenginlikleri ve insan kaynakları Asur'dan çok uzakta bulunması sebebiyle Asur, Arabistan içlerinde varlık gösterememiştir. Böylece Araplar bölgedeki ticari rollerini sürdürmeye devam etmişlerdir (Liverani, 2014, s. 495). Yine de Asurlular, bu seferlerle çok önemli kazanımlar elde etmiştir. Özellikle develer Asur'un hem ekonomik hem de askeri çıkarlarına hizmet etmiştir (Frahm, 2017, s. 307). Asur'un varlık gösterdiği süre boyunca bu etkileşim artarak devam etmiş ve Araplar Asur kaynaklarında kendilerine daha fazla yer bulmaya başlamışlardır.

III. SALMANASSAR DÖNEMİ (MÖ 859-824): ARAPLARLA İLK KARŞILAŞMA

Arap ismine Asur kaynaklarında en erken III. Salmanassar döneminde atıfta bulunulmuştur. MÖ 853’de Asur kralı III. Salmanassar ile batıdaki devletlerin oluşturduğu koalisyon güçleri arasında Asi (Orontes) Nehri üzerinde vuku bulan Qarqar Savaşı sırasında Araplar da bu koalisyon kuvvetleri arasında sayılmaktadır (Frahm, 2017, s. 300; Hallo, 1960, s. 40). III. Salmanassar Arap kralı Gindibu’nun 1,000 deve ile düşman birliklerine katıldığını ifade etmektedir.¹⁷ Burada deve ile kast edilen deve üzerinde savaşan Arap askerleri olmalıdır. Belgede geçen Gindibu ismi Arap tarihindeki ismi bilinen ilk tarihsel kişilik kabul edilebilir. M. Krebernik, “*Gindibu*” isminin Arapça “*çekirge*” anlamındaki “*ğundub* (Dirbas, 2017, s. 274)” kelimesi ile ilişkili olabileceğini düşünmektedir. M. Krebernik’in bir diğer önerisi de “*Gindibu*” isminin Akadca “*gammalu (deve)*” kelimesinin farklı bir formu olabileceğidir. Arap toplumunun deve ile olan yakınlık göz önüne alındığında, Gindibu isminin “*gammalu*” ile ilişkili olabileceği seçenekler arasında düşünülmelidir (Krebernik, 2008, s. 247–79; Mitchell, 2000, s. 188). Arap kralı Gindibu Asur karşıtı koalisyonun içerisinde yer almasının bedelini ağır ödemiş olmalıdır. Çünkü Asur ordusu düşman ordusunu büyük bir yenilgiye uğratarak kılıçtan geçirmiştir (RIMA 3 A. 0.102.2: ii 89b – ii 102).

III. Salmanassar döneminde Araplardan söz edilmesi Qarqar Savaşı ile sınırlı olmayabilir. R. P. Dougherty, Asur kralının Deniz Ülkesi üzerine gerçekleştirdiği seferde kastedilen coğrafi alanın Arabistan olabileceğini iddia etmektedir. O, deniz ile kastedilenin kum denizi yani çöl olabileceğini düşünmektedir (Dougherty, 1930, s. 14-20). Ancak bu konuda net deliller yoktur. Başka dönemlerdeki yazılı anlatımlar, Deniz Ülkesi’nin Arabistan’ın Basra Körfezi kıyısındaki coğrafi alanı ifade ettiğine işaret etmektedir. III. Salmanassar döneminde Deniz ülkesine gerçekleştirilen sefer ise yıllıklarda şu şekilde anlatılmaktadır:

“Denize kadar olan Kalde krallarından haraç aldım (ve) Deniz ülkesi üzerine güçlü hâkimiyetimi kabul ettirdim.” (RIMA 3 A.0.102.59: 47).

III. TİGLAT-PİLESER (MÖ 745– MÖ 727) VE ARAPLAR

III. Tiglat-pileses tahta çıktığında Asur devleti içte ve dışta ciddi problemlerle karşı karşıyaydı. Fakat bütün bu olumsuzluklara rağmen III. Tiglat-pileses olağan üstü bir gayret göstererek, Asur devletini bu kırılma noktasından büyük bir imparatorluk haline getirecek yeni bir süreci başlatmayı başarmıştı (Gökçek, 2015, s. 156-157). III. Tiglat-pileses, bundan sonra ülkesinin sınırlarını genişletmek için büyük bir fetih hareketine girişmiştir. Bunun sonucu olarak batı yönünde genişleme Asur ordusunun Araplarla doğrudan temas etmesinin yolunu

¹⁷ “1 LIM ANŞE.gam-ma-lu šá ^mgi-in-di-bu-’u KUR.ar-ba-a-a (Arap Kralı Gindibu’nun 1,000 tane devesi)” RIMA 3 A.0.102.2: ii 94.

açmıştır (Eph'al, 1984, s. 81–100). Asur yıllıkları, MÖ 738'de gerçekleştirilen askeri sefer sonucunda Arapların ilk kez bir Asur kralına haraç ödediğini kaydetmektedir (Hausleiter, 2012, s. 821; Frahm, 2017, s. 300). III. Tiglat-pileser çok sayıda krallığın ismini sayarak onlardan gümüş, altın ve demir gibi madenleri, fil derisi ve fildişi gibi değerli ürünleri, mavi-mor ve kırmızı-mor giysileri, çok renkli keten giysileri ve develeri haraç ve ödeme olarak aldığını söylemektedir. Birçok krallık ve ülkenin adından söz edilen belgede, Kedar toprakları insanların, Arapların ve Arap kraliçesi Zabibe¹⁸'nin haraç ve ödeme alınan krallıklar arasında yer aldığı ifade edilmektedir (RINAP 1 15: 1 – 5a; RINAP 1 35 iii 1 – iii 23; Abbott, 1941, s. 4). Bu sefer sonucunda alınan haraç arasında sayılan erkek ve dişi develer Araplardan alınmış olmalıdır. Zabibe'nin Kedar kabilesinin de kraliçesi olduğu düşünülmektedir (Elayi, 2017, s. 197-198). Kedar, MÖ 1. binyılın ortalarında Suriye ve Kuzey Arabistan'daki en güçlü kabile olarak ön plana çıkmaktadır. Kedaritler, her biri kendi yöneticisine sahip birkaç kabileden oluşan bir konfederasyondur. Ancak Asurlular farklı kabileleri gözetmeksizin her kabile ya da topluluğun liderine “*Kedar kralı*” ya da “*Kedar kraliçesi*” adını vermiştir. Göçebe çobanlar olan Kedaritler deve, koyun ve keçi yetiştirmelerinin yanısıra tütsü ticaretiyle de uğraşıyorlardı (MacDonald, 1995, s. 1359).

III. Tiglat-pileser MÖ 733'te de Samsi adında bir başka Arap kraliçesi ile savaşmıştır. Samsi ve Zabibe'nin sahip oldukları konum Arap toplumunda kadın yöneticilerin önemli bir güce sahip olduklarını göstermektedir. III. Tiglat-pileser, Samsi önderliğindeki Arapları yenilgiye uğratarak, önemli miktarda ganimeti de Asur'a taşımıştır (Grayson 1991b, s. 78). Asur yıllıklarında yer alan “*Tanrı Şamaş ve .. (huzurunda ettiği) yemini çiğneyen Arapların kraliçesi Samsi...*” ifadesi bu seferin öncesinde Arap kraliçesi Samsi ile Asur arasında yemin esaslı bir antlaşmaya işaret etmektedir (RINAP 1 20: 18'). Daha sonra, Saqurri Dağı¹⁹'ndaki Arap topraklarının kraliçesi Samsi'yi mağlup etmiş, Samsi ise hezimetten sonra hayatını kurtarmak için çöl arazisi içine kaçmıştır. Ancak daha sonra Asur kralının huzuruna gelerek af dilemiştir. III. Tiglat-pileser ise Samsi'nin kabile devletini ortadan kaldıracak araçlara sahip olmadığından onun görevde kalmasına izin vermiştir (Frahm, 2017, s. 301). III. Tiglat-pileser'in Arap yöneticisi olarak farklı kraliçelerden söz etmesi, Araplar arasında siyasi birliğin olmadığını ve onların çeşitli kabilelere ayrıldıklarını göstermektedir. Arapların bu şekilde bir örgütlenmeye sahip olmaları Asurluların bölgede hâkimiyet kurmasını zorlaştırmıştır. Ayrıca Arap kraliçeleri ve kralları ticaretten elde ettikleri kazançla da Asur'un karşısında

¹⁸ Zabibe ismi muhtemelen Arapça'da kuru üzüm anlamına gelen Zabib ismi ile ilişkilendirilmektedir. Bu ismin Arapça Habibe (sevecen anlamında) ismi ile de ilişkilendirilebilir. (Cathcart, 1997, s. 91; Eph'al, 1984, s. 82)

¹⁹ Başka herhangi bir kaynakta bilinmiyor. Muhtemelen Sirhân Vadisi'nde yer alıyor. Bkz. Eph'al, 1984; 85

durabilecek ordular besleyebiliyorlardı. Samsi üzerine gerçekleştirilen seferin anlatımı şöyledir:

“¹⁹b - ²²a Saqurri Dağı'ndaki Arapların kraliçesi Samsi'ye gelince, (onun halkından) 9.400 kişiyi boz[guna uğrattım]. (Ondan) 1,000 insanı, 30,000 deveyi, 20,000 öküzü, [...] ..., 5,000 (torba) her türlü aromatiği, , ..., onun tanrılarının tahtını, [askeri ekipmanları (ve) tanrıça(lar)ının asalarını] (ve) onun mülklerini alıp götürdüm. ²²b - ²⁵a Dahası o yaşamını kurtarmak için [...(ve)] bir yaban eşeği gibi (her zaman) kurak olan [çö]le doğru [yola koyuldu. Onun (Samsi'nin) mallarının geri kalanını] (ve) onun [çad]ırlarını, onun kampının içindeki insanların teminatını/erzağını [ateşe verdim]. ²⁵b - ²⁷a [Samsi] güçlü [silahlarımı bakarak] irkildi ve o develeri, [yavrularıyla birlikte] dişi develeri [Asur'a benim huz]uruma getirdi. Onun üzerine bir temsilcimi ve [...10,000 askeri] yerleştirdim.” (RINAP 1 42: 19'b – 27'a).

III. Tiglat-pileser, Samsi üzerine gerçekleştirdiği seferin hemen akabinde de ise kuzey Arabistan Tema (Tayma) ve Saba gibi çeşitli Arap kabilelerinden ve Sina Yarımadası'ndaki kabilelerden haraç almıştır (Grayson, 1991b, s. 79). Özellikle Tema ve Saba Arabistanda öne çıkan kabilelerdi. Bu kabileler isimlerinin İbrahim'in oğlu İsmail'in çocuklarından almaktaydı. Tema, Kuzey Arabistan'da stratejik bir konuma sahipti. Bu konumu ticari açıdan onu değerli kılıyordu (Edens & Bawden, 1989, s. 79 -80) ve Yeni Asur döneminde Arabistan Yarımadası'nda önemli bir rol üstlenmiş gözükmektedir. Bu kabilenin insanları isimlerini yaşadıkları kente de vermişlerdi. Ancak arkeolojik kanıtlar bu kentte yerleşmenin MÖ 6. yüzyıldan başadığını göstermektedir. Bu durumda, III. Tiglat-pileser'in atıfta bulunduğu Tema kenti'nin sur ve duvarlardan yoksun bir bedevi kenti olduğu ve kalıcı yapıların sonradan inşaa edildiği düşünülmelidir (Potts, 1991, s. 10–23). III. Tiglat-pileser'in adını zikrettiği bir diğer Arap kabilesi Saba ise, Eski Ahit'te kral Süleyman'ın çağdaşı olarak gösterilmektedir. Böylece yazılı belgelerde Saba varlığı MÖ 10. yüzyıla kadar götürülmektedir (Kitchen, 1997, s. 128-129; Lewis, 1993, s. 18). Maîn Krallığı'nın zayıfladığı MÖ 8. yüzyıl dolaylarında bu Arap kabilesi Saba Krallığı'nı kurmuş ve Maîn Krallığı'nın yıkılmasıyla da bu topraklara egemen olmuşlardır. Saba Krallığı'na ait olan Maîn yazıtları da bu yüzyılda Yemen'in kuzeyindeki Saba varlığını ortaya koymaktadır. (Çağatay, 1955, s. 49). G. Garbini Sabalıların Yemen bölgesine kuzeyden geldiklerini ifade etmektedir. III. Tiglat-pileser'in Levant bölgesine gerçekleştirdiği sefer sırasında Saba kabilesinden söz etmesi, MÖ 8. yüzyılda Arap Yarımadası'nın kuzey batısındaki Saba varlığını kanıtlamaktadır. Bu durum Sabalıların en azından en azından ilgili bir kısmının hala Yemen'e taşınmamış olduğunu gösteriyor (Garbini, 2004, s. 206). Son yıllarda yürütülen arkeolojik çalışmalar neticesinde Sirwah'ta ele geçirilen iki adet krali yazıt, Yemen'deki Saba varlığını daha eskiye götürmektedir (Avanzini, 2012, s. 39). Ancak, III. Tiglat-pileser'in gerçekleştirdiği sefer sonucunda haraç aldığı Sabalılar, Yemen'deki değil kuzeyde bulunan Sabalılar idi. III. Tiglat-pileser Saba ve İdiba' ilu

kabilelerinden ve Tema Mas'a, Hayappa, Badanu ve Hatte şehirlerinden haraç aldığını şu ifadelerle kaydetmiştir:

“²⁷b – ³³ Batı topraklarının sınırında yaşayan, [(atalarımın) hiçbirisinin bilmediği ve ülkeleri uza]kta [olan] Mas'a (ve) Tema şehirlerinin, Saba (kabilesinin) insanları, [Hayappa, Badanu], (ve) Hatte şehirlerinin (ve) Idiba'ılı (kabilesinin) insanları, [...], krallığımın/görkemimin ününü (ve) [benim kahramanca eylemlerimi işittiler ve (böylece) onlar] lordluğuma/üstünlüğüme [yalvardılar] Birlik olarak, [onlar] altın, gümüş [develer, dişi develer (ve) her türlü aromatikleri] ödeme olarak [benim huzuruma getirdiler ve onlar] ayaklarını [öptüler].” (RINAP 1 42: 27^b – 33[']).

Asur kralının bu sefer sonrasında Idiba'ılı kabilesini Mısır'ın karşısına gözcü olarak yerleştirdiğini ifade etmesi (RINAP 1 42: 34' -35'), bu bölgenin Mısır sınırında bulunduğunu ve Asur'un orada Mısır ile mücadele halinde olduğunu göstermektedir. Zaten Asur kralının bu seferin hemen öncesinde Gazze'yi ele geçirmesi Asur ve Mısır'ı ilk kez aynı fiziksel alanda karşı karşıya getirmiş (Zamazalová, 2011, s. 301), Mısır ve Asur bölge üzerinde çetin bir mücadeleye tutuşmuşlardı. Asur'un Mısır sınırındaki kabilelere üstünlük kurması, bölgede Asur'un lehine sayılabilecek bir durumdur. Ancak Mısır da Asur'un bu politikası karşısında bu Arap kabileleri Asur'a karşı kışkırtma politikası izlemiştir.

III. Tiglat-pileser dönemi Asur-Arap mücadelesini Asur rölyeflerine de yansımıştır. III. Tiglat-pileser dönemine ait saray rölyeflerinde Arapların ilk kez konu olarak işlendiğini görülür (Barnett & Falkner, 1962, s. xvii – xviii). Ninive Kuzeybatı Sarayı'nda yer alan sahnelerden birisinde savaş alanında deve üzerinde gösterilen Araplar, Asur süvarileri tarafından kovalanmaktadır. Sahnede ayrıca yaralı ve ölü Araplar da tasvir edilmiştir (EK 1). Sahnede Asur askerleri Arap savaşçılarına nazaran daha büyük ve develer ise olduğundan küçük gösterilmiştir. Ancak bu orantısızlığa rağmen betimlemeler oldukça başarılıdır (Layard, 1953A, s. 6). Kuzeybatı Sarayı'ndaki başka sahneler de bu seferin sonucunu ortaya koymaktadır. Asur kraliyetinin önemli propaganda araçları arasında yer alan saray rölyeflerinde Asurlular tarafından esir alınmış Arapları görmek mümkündür (EK 2). Yine başka bir rölyefte de ele geçirilen develer ve Arap bir kadın tasvir edilmiştir (EK 3). Bu iki sahne ele geçirilen esir ve ganimetlerin Asur'a götürülüşünü anlatmaktadır ve III. Tiglat-pileserin MÖ 733'de gerçekleştirdiği Samsi seferi ile ilgili olmalıdır (Reade, 1998, s. 221). Betimlemeler, savaşın Asurlular tarafından kazanıldığını göstermektedir. Bu tasvirler, Asur kral yıllıklarında yer alan bilgileri de desteklemektedir.

III. Tiglat-pileser döneminden itibaren Asurlular Araplar ile daha yoğun askeri, siyasi ve ticari ilişkiler kurunca, Asur kaynaklarında onlardan daha sık söz edilmeye başlanmıştır. Kraliyet yıllıkları ve rölyeflerden başka kraliyet mektuplarında da Araplar'dan söz edilmeye başlanmıştır. Örneğin, SAA 19 3 (CTN

5, s. 175) numaralı belgede, Asur ordusu komutanının (*turtānu*) Arapları yenilgiye uğrattığına değinilmektedir. Kalhu kenti kalıntıları arasında bulunan bu belgede tarihleme olmaması ve şahıs isimlerinin de yeterli bilgi sunmaması sebebiyle tam yılı bilinmemektedir. Ancak belgenin III. Tiglat-pileser ya da II. Sargon'a ait olduğu anlaşılmaktadır. Belgede geçen İnurta-bēlu-uşur ismi ise, III. Tiglat-pileser ve II. Sargon döneminde sıkça kullanılmasına rağmen, burada anlatılanlardan hangi kral döneminde görevli olduğunu tespit etmek imkânsızdır (PNA 2/I 548). Belgenin tercümesi şu şekildedir:

“Öy. 1 - 2 İnurta-bēlu-uşur'a [k]ra[ı]ın söz/emri Öy. 3 - 8 Başkomutanın sana vereceği tüm de[ve]leri teftiş/kontrol et ve teslim al. [...] Badi'-İl seninledir; onları (develeri) emanet et ve onlar ülkenin ortasında otlatılsınlar. Öy. 9 - Ay. 2 Ordu komutanı şimdi bu Arapları yendi, ancak bozkır gözetimi/muhafazası eskisi kadar güçlü olmalı. Senin koçların bozkırdan ülkenin ortasına kadar tek başlarına kaldılar, fakat onlar ... incaya kadar güdülmeli/onlara çobanlık edilmeli.” (SAA 19 3: Öy. 1 - Ay. 2)

Kalhu yöneticisi Şarru-dūri'nin (PNA 3/II 1233 – 1234) krala yazdığı başka bir belgede de Arapların Hīndānu²⁰dan uzaklaştırılmasına değinilmektedir. Bu belgenin de tarihlemesi net olmamakla birlikte, M. Luukko satır 9'da Ninive'den söz edilmesinin III. Tiglat-pileser dönemine ait nadir örneklerden olduğunu söylemektedir (SAA 19, s. 16, dn. 12). Ayrıca Kalhu yöneticisi olan Şarru-duri'nin de III. Tiglat-pileser ile çağdaş olması ihtimal dâhilindedir. Arapların Hīndānu şehrinden çıkarılmasını anlatan bu belge şöyledir:

Öy. 1 - 2 Efendim [kra]l[a, hizmetkârınız] Şarru-dūri. Efendim krala [iyi sağ]lık (dilerim)! Öy. 4 - 9 Sin-şabši [halkını bizzat ken]im efendimin huzurna krala getirdim, efendimin varlığı: bir kez Teftiş Sarayı'na ve bir kez Ninive'ye Öy. 10 efendim kr[al] bana adil bir şekilde [davransın]. (Kırık) Ay. 1 [...] [yap]madı. Ay. 2 - ay. 5 Efendim [kral]ın [haklarında] “Hindanalular onları (nehirin) bu [tara]findan karşıya geçirdiler” dediği Araplara[a gelince] Ay. 6 - sk. 11 [Fakat] onlar[ın hepsi] karşıya geçmedi. Onlar (nehirin diğer [tara]fi[nda] yüksek bir noktada [gözcülük ed]iyorlar (ve) onlar[ın ...] çölde ticaret yapıyorlar. Onlar Hindanu'[da onların ... ay]rılınsınlar.” (SAA 19 012; CTN 5 s. 87).

²⁰ İlk kez Orta Asur kralı I. Tiglat-Pileser zamanında söz edilmektedir. Asır kralı Sūhu seferi sırasında Hīndānu kadar uzak bölgelere giderek buradan haraç aldığını ifade etmektedir. (RIMA 2 A.0.87.4: 41 – 43)

II. SARGON DÖNEMİ (MÖ 722 – MÖ 705) BELGELERİNDE ARAPLAR

V. Salmanassar'ın kısa ve kötü geçen saltanatından sonra tahta geçen II. Sargon daha enerjik bir kraldı. II. Sargon döneminde Araplara yönelik Asur politikası büyük ölçüde aynı kaldı ve doğrudan Kuzey Arabistan'daki kervan güzergâhlarını kontrol etmek için hiçbir girişimde bulunmadı (Frahm, 2017, s. 301). II. Sargon bunun yerine Arap kabilelerini mümkün olduğunca bütünleştirmeyi veya en azından onları kontrol etmeyi ve kervan ticaretini Asur İmparatorluğu'na ait Akdeniz limanlarına doğru yönlendirmeyi amaçladı. Ancak, bazı kabileler Asur karşıtı isyanları destekleyince Asur kralı, Araplara karşı seferler düzenlemek ve onlarla savaşmak zorunda kalmıştır (Eph'al, 1984, s. 101-111). Bu olay, MÖ 916 yılına denk gelen II. Sargon'un 7. hâkimiyet yılındaki Filistin ve Mısır seferiyle bağlantılıdır ve MÖ 716 yılında gerçekleşmiştir (Tadmor, 1958, s. 78; Gadd, 1954, s. 181). II. Sargon yıllıklarında uzak bölgelerde ikamet eden Tamud, İbâdidi, Marsîmanu ve Haiapâ Araplarını yenilgiye uğrattığını ve geri kalanları da yurtlarından sürdüğünü şu ifadelerle anlatmaktadır:

“Teftişçileri ya da yöneticileri tanımayan/saymayan ve herhangi bir krala haraç ödemeyen çölde yaşayan uzak bölgedeki Araplar Tamud, İbâdidi, Marsîmanu ve Haiapâ kabileleri(ne gelince), Tanrım Aşşur'un silahıyla, onları vurdum, onların geri kalanlarını sürdüm ve Samarya'ya yerleştirdim.” (Fuchs, 1994, Ann. 120-123; ARAB II 17.)

II. Sargon bu sefer sırasında Mısır kralı Pir'u, Arapların kraliçesi Samsi'den ve Sabalı İt'amra'dan vergi aldığını da yıllıklarına şu şekilde kaydettirmiştir:

“Musri (Mısır) topraklarının kralı Pir'u, Arabistan topraklarının kraliçesi Samsi'den (ve) Sabalı İt'amra'dan, deniz kenarındaki ve çöldeki krallardan, dağdan (çıkarılmış) ham cevher şeklinde [altın], değerli taşlar, fildişi, abanoz tohumları, her türlü koku çeşitlerini (ve) atları (ve) tek hörgüçlü develeri vergi olarak aldım.”(Fuchs, 1994, Ann. 123-125; ARAB II 18.)

III. Tiglat-pileser döneminden beri Arapların kraliçesi unvanını koruyan Samsi'nin, yönetimi bu kadar uzun bir süre elinde tutması güçlü bir figür olduğunu göstermektedir. Samsi, kraliyet yazışmalarına da konu olmuştur. Onun ismi Arapların yağma faaliyetlerinden söz eden SAA 16 129 (CT 53 289) numaralı belgede geçmektedir. Belgede kırıkların fazla olması sebebiyle olayın detaylarını öğrenemiyoruz. Okunabilen kısımlarda müfreze komutanı Ya-rapâ, Arap kaçakları leydi Samsi'ye getireceği kaydedilmiştir (SAA 16 129). II. Sargon'un yıllıklarında görülen İt'amra'nın Sabalı olduğu ifade edilmektedir. Böylece Saba halkı ilk kez bir kişiyle eşleştirilmiştir. II. Sargon'a haraç veren Sabalı İt'amra unvansız olarak kaydedilmiştir. Ancak metindeki anlatım onun bir kral olduğuna işaret etmektedir (Elayi, 2017: 197-198). II. Sargon'un Araplar ile teması Kedar ve Saba ile sınırlı değildi. Asur kralı Basra Körfezi kıyısında, Arabistan'ın doğusunda yer alan ve

Araplar ile ilişkili olduğu düşünölen Dilmun'a da temas etmiştir. Asur hükümdarı MÖ 710 yılında Babil (Kalde) kralı Marduk-apla-iddina'yı yenilgiye uğratması akabinde evi 30 fersah uzakta denizin ortasında yer alan Dilmun kralı Upēri'nin korkarak kendisine haraç verdiğini ifade etmektedir (Fuchs 1994, Stier 30 – 36, s. 304; s. 309; Frahm, 2017, s. 302.).

Bu dönemde Araplarla ilişkiler sadece savaş şeklinde vuku bulmamış, zaman zaman ılımlı bir şekilde de seyretmişti. Asur kralı, siyasi genişleme aşamasında prensip olarak Arap halkı ile çatışmaya girmektense, ılımlı ilişkiler geliştirerek onların faaliyetlerini kontrol altında tutmaya çalışmıştır. Bu politikaya uygun olarak II. Sargon Araplara karşı bazı ekonomik ve hukuki tavizler vermeye dahi istekli görünmektedir (Fales, 1989, s. 128). Tab-şill-Eşarra²¹ tarafından II. Sargon'a gönderilen mektup buna güzel bir örnek teşkil etmektedir. Tab-şill-Eşarra bölgede Arapların saldırgan politikasının önüne geçmek amacıyla kralın isteği doğrultusunda onlara otlak tahsis ettiğini belirlemektedir. Belgenin tercümesi şöyledir:

“Öy. 1 - 4 [Efend]im kral[a]: Hizmetkârınız Tab-[şill-Eşarra. Efendim krala] iyi sağlık dilerim. Aşşur and Mullissu [efendim kralı kutsasın!] Öy. 5 - 9 [Efendim kralın] A[araplar]a ilgili bana yazdığına gelince: “Açken [yağmalamaya başvurmaları gereken çölde niçin koyunlarını ve deve[leri]ni otlatıyorlar?” — Öy. 10 - 12 [Yağmurlar] bu [yıl a]z [oldu]; ...[.....] ‘da oturmakta [.....]. Öy. 13 - Ak. 2 Efendim kralın bana [yazdığı] (na gelince): “Şimdi, Hinzanu'ya git ve onların gitmelerine ve seninle otlatmalarına izin ver! Tartar Nehri'nin kıyısında Suhu topraklarına kadar hiçbir kısıtlama olmayacak!” Ay. 1 - 7 Şimdi Hinzanu'ya gideceğim, (ama) onlar, kendilerine tahsis ettiğim bölgeyi terk etmek, aşığı doğru ilerlemek ve yağma yapmak (için eminler); tâyin ettiğim baş izciye kesinlikle aldırış etmiyorlar. Ay. 8 - Ay. k. 19 Kalhu valisine, kendi yetki alanı altındaki Araplardan sorumlu bir hadım atamasını emretsinler; (sonra) otla[tacak]ları bir bölge için bana sormalılar. Buna karşın, onlar [.....]'de otlatır(ken) [onların] çadırları Kalhu [valisinin] bölgesinde kalmalı.” (SAA 1 82: Öy. 1 – Ay. k. 19 19)

Tab-şill-Eşarra kralın emrinden memnun olmamış gözükmektedir. Özellikle yağmurun az yağması sebebiyle otlakların yetersiz olacağını düşünmektedir. Onun alternatifi Arapları kuzeye doğru Kalhu eyaletine taşımaktı. Orada, sürüleri için yeterince otlak bulacaklardı, ayrıca özgürce hareket etme kabiliyetleri Dicle Nehri'nin kolları tarafından ciddi şekilde kısıtlanmış olacaktı. Böylece Asur, Arapları olmasını istedikleri yerde tutacaktı. Tab-şill-Eşarra, Arapların sürülerini başka yerlerde de otatabileceklerini öne sürmesine rağmen, kamplarının Kalhu eyaletinde kurulması gerektiği hususunda da ısrar ediyordu. Bu şekilde çobanların

²¹ Asur şehri yöneticisidir. Limmu listesinde MÖ 716 yılı bu yöneticinin adıyla anılmaktadır. (PNA 3/II 1342; Millard, SAAS 2, 1994, s. 60)

aileleri rehin olarak hizmet edecek ve her zaman yakından izlenemeyen çobanların kurallara uyması sağlanacaktı (Radner, 2017, s. 219). II. Sargon'un tarım köylerinin Araplar tarafından yağmalanmasını önleme ve Orta Fırat Nehri kıyısındaki sınırların içerisinde tutma politikasına rağmen, onlar bu sınırların dışına çıkma ve bu bölgelere saldırma eğilimindeydiler (Elayi, 2017, s. 198). Nitekim Tab-şill-Eşarra tarafından gönderilen başka bir rapor olan SAA 1 84 numaralı belge Arapların saldırgan tutum içerisine girdiğini ve bu politikanın başarılı olmadığını ortaya koymaktadır. Belgede Araplarla ilgi şu detaylar yer almaktadır:

Öy. 6 - 10 *Birat elçisi Nabu- bēl-šumati, yedinci (gün/ay) 'de/a iç şehre girdi. Ona şöyle sordum: "Niçin kimdi geldin?" O şöyle dedi: Öy. 11 - Ay. 8 "Bir kraliyet mesajı aldım: 'Tüm (diğer) şehir yöneticileri benimle geldiler ve huzurunda durdular, fakat sen niçin gelmedin? Ayrıca, niçin Araplar Sippar'ı yağmaladı, fakat sen niçin hizmetkârlarınla dışarı çıkmadın, (niçin) onları uzak tutmadınız?' Ay. 9 - 11 Bu mesajdan korktum ve (bu yüzden) geldim" (SAA 1 84: Öy. 6 – Ay. 11)*

SAA 1 82 ve 84 numaralı raporda Arapların Suhu ve Sippar'da varlık göstermesi ve Sippar şehrini yağmalaması, MÖ 8. yüzyılda Babil'de Arapların etkin olduklarını da doğrulamaktadır (Elayi, 2017, s. 195-196). Adda-hati tarafından gönderilen bir rapor da Suriye'nin kuzey sınırında bulunan Hamath (Hama) kentine kadar kuzey bölgelerinde Arap varlığını kanıtlamaktadır. Rapor, II. Sargon'un Suriye seferi sırasında Araplarla temasına işaret etmektedir. Çünkü mektubun sahibi Adda-hati kralın dönmesinden sonra bölgede Araplar hakkında bir şey duymadıklarını ifade etmektedir. Belge şöyledir:

“Öy. 1 - 3 *Efendim krala: hizmetkârınız Adda-hati. [Efendim krala] iyi sağlık dilerim! Öy. 4 - 10 [Benim nöb]etim mükemmel durumda, tüm Hamath bölgesi iyi. Efendim kral memnun olabilir. Öy. 11 - Ay. 2 [Efendim] kral Asur'[a gittiği and]an beri [Araplar hakkında özel bir şey] duymadık; herşey iyi.” (SAA 1 174; ABL 225)*

Asur sınırlarından gelen birçok raporda Arapların izlendiği ve kontrol altında tutulmaya çalışıldığı görülmektedir. Şupat yöneticisi Bēl-liqbi (PNA 1/II 322) tarafından gönderilen bir posta istasyonu düzenlemesi ile ilgili belgede de Araplar hakkında şu bilgiler yer almaktadır:

“Ay. 7 - 15 *Araplar daha önce olduğu gibi girip çıkıyorlar, her şey yolunda. Amiri'nin oğlu Ammili'ti bana Şupat'da geldi ve ona haberleri sordum, her şey yolunda. Aşapi'nin oğlu Mani'ye gitti, henüz ondan bir rapor almadık.” (SAA 1 177: Ay. 7 – 15).*

Bēl-liqbi, Arapların normal bir şekilde davrandıklarını, herşeyin yolunda olduğu yönündeki bilgileri çeşitli haber kaynaklarından edindiği görülmektedir. Bel-liqbi, bu yönüyle sağlam bir haberleşme ağı oluşturmuştu. Arap topraklarından gelen raporlar Asurluların bölgeyi sürekli olarak izlediğini kanıtlamaktadır. Bel-liqbi

tarafından gönderilen başka bir belgede Arapların eyaletin içine girdiği, ancak yağmur sezonunun gelmesiyle geri çıktıkları ifade edilmektedir (SAA 1 178: 1 - 11.) Bēl-liqbi'nin II. Sargon'a gönderdiği raporlarda, gerçekleşen tüm gelişmeleri krala bildirdiğine şahit olunmaktadır. Bu raporlardan birisinden Araplara demir satılmasına sınırlama getirildiğini öğreniyoruz. Belgenin tercümesi şu şekildedir:

“Öy. 1 - 4 [Efendim krala: hizmetkârınız Bēl-liqbi. Efendim k]rala [iyi sağlık dilerim]! K[ralık toprakları ve b]ölgeleleri [iyidir]. Öy. 5-7 [Ar]aplar [H]adina Nehri'nin diğer kenarına yerleştirildi; onlar gelirler [...] ... ve giderler, herşey [iyidir]. Öy. 8-19 Amiri oğlu [Ammi]li'ti'nin çiftçilerini ve bahçıvanlarını kasabalarından çıkar[dım] ve inşa ettiği koyun [...] yıktım/söktüm. Şimdi bana şöyle dedi: “Neden vatandaşlarımı sürdün? Saray'a yazayım!” Bir pazarlık teklif ettim ve şöyle dedi: “vatandaşların vatandaşlarımı taciz etti. Ama kralın hizmetkârı olduğunuz için size Yasubuqu ülkesinde tarlalar ve bahçeler vereceğim. Onu alın!” Efendim kral, o efendime krala yazdığı takdirde bunu bilmelidir. Öy. 20 - Ay. 2 Efendim kralın bana “Huzaza'yı bir ticaret kasabasına dönüştürdün! İnsanlar Araplara para karşılığında demir satıyorlar!” - Orada (demir) satan tüccarlar kimler?” şeklinde yazdığına gelince, orada [...] ‘Atelilerin büyükleri olan üç adam; bizim getirdikleri kadar 20 ya da 30 Eşek yükü²² üzüm stoklayıp Araplara satıyorlar. [Sadece] sürgünlere/sınır dışı edilecek kimselere demir, Araplara bakır satıyorum. Ay. 3 - 6 Efendim kralın tanrıları huzurunda Şupat'ta kaldığıma (yemin ederim)! Huzaza'da gümüş için sadece 30 eşek yükü üzüm sattım. Efendim kral beni (sadece) bundan sorumlu tutmalı! Ay. 7 - 12 Şupat şehir kapısına bir geçiş ücreti tahsildarı yerleştirildi ve şimdi Huzaza'ya bir tane daha yerleştirdiler; Araplar ayrılıyor ve onlar artık korkuları olmadığı için gelmiyorlar. Efendim krala paralı bir tahsildardan daha az sadık mıyım? Ve bunu yapmak için görevimden/devlet hizmetimden bir şeşel aldım mı/el koydum mu?” (SAA 1 179: Öy. 1 - Ay. 12)

Bēl-liqbi raporunun başında Arapların Hadina'ya yerleştirildiğini, herşeyin yolunda olduğunu ifade etmektedir. Ancak belgenin devamından II. Sargon'un Araplara demir satılmasıyla ilgili Bēl-liqbi'ye hesap sorduğunu görüyoruz. Bu da bazı madenlerin dağıtımının ve kullanımının Asur kontrolünde olduğuna göstermektedir (Elayi, 2017, s. 198). Asur'un demir madeninin dağıtımını kontrol altına almak istemesi demirin silah yapımında kullanılmasıyla ilgili olmalıdır.

²² Homer Yeni Asur belgelerde ANŞE (imār/emār) ideogramı ile ifade edilir. Bu ölçü aslında bir eşeğin taşıyabileceği yükü ifade etmektedir. N. Postgate 1 homer'in 10 BÂN (sütü) olduğunu bunun da yaklaşık olarak 100 kg denk geldiğini ifade etmektedir. Marvin A. Powell ise Yeni Asur belgelerine bakarak 1 homer için önerilen ölçü 183 litre ile 223 arasında değiştiğini ifade etmektedir. Bu da göstermektedir ki homer için kesin bir ölçü ifade etmek mümkün değildir. (Bkz. Postgate, 2014, s. 55; Powell, 1984, s. 58.)

Çünkü demirden üretilen silahlar, Asur ordusuna karşı kullanılabilir ve bu da tehlikeli sonuçlar doğurabilirdi.

SANHERİB DÖNEMİ (MÖ 705-681) ASUR-ARAP İLİŞKİLERİ

II. Sargon, Anadolu seferi sırasında ölünce yerine oğlu Sanherib geçmiştir. II. Sargon'un ölüm şekli Asur İmparatorluğu'nda çeşitli seslerin yükselmesine ve devlete karşı düşmanca eylemlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu düşmanların başında Babil yer almaktaydı. Babil tahtını pek tanınmayan II. Marduk-zakir-şumi ele geçirmişti. Bu durum karşısında rahatsız olan II. Marduk-apla-iddina (Merodak-Baladan) tahtı yeniden almak için fırsat kollamış, II. Marduk-zakir-şumi'yi öldürerek MÖ 703 yılında yeniden Babil tahtına oturmuştur (Smith, 1921, s. 4). Elam'dan da askeri destek alan Babil kralı II. Marduk-apla-iddina Asur açısından tehlikeli bir düşman haline gelmiştir. Bu sebeple Sanherib muhtemelen MÖ 703 veya MÖ. 702 yılında ilk seferini Babil üzerine gerçekleştirmiştir (Frahm, 2007, s. 129-131). Yıllıklar, II. Marduk-apla-iddina'nın destekçileri arasında Arami ve Arap kabilelerinin de olduğunu göstermektedir (RINAP 3/1 1: 10 – 16). Sanherib'in yıllıklarında, Arapların Babil, Elam ve Arami koalisyonu içerisinde Asur'a karşı savaştığı, ancak onların Asur birlikleri tarafından yenilgiye uğratılarak Arap kraliçesi Yati'e'nin erkek kardeşi Basqānu'nun canlı olarak ele geçirildiği kayıtlıdır:

“^{27 - 29} (II.) Marduk-apla-iddina'nın bir yeğeni olan Adinu'yu, birliklerinin yanı sıra Arapların kraliçesi Yati'e'nin kardeşi Basqānu ile birlikte ordusuyla beraber canlı olarak ele geçirdim. Savaş sırasında terk ettiği savaş arabalarını, vagonları, atları, katırları, eşekleri, develeri (ve) çift hörgüçlü develerini ele geçirdim.” (RINAP 3/1 1: 27 - 29)

Sanherib, Babil kralı Marduk-apla-iddina üzerine gerçekleştirdiği seferi dönüşünde mağlup ettiği ve haraç aldığı yerler arasında Tevrat'ta Nabayat (Yaratılış 25: 13; 28: 9; 36: 3; 1. Tarihler 1: 29) şeklinde geçen Arap kabilesi Nabatu'yu da saymaktadır.

“^{12 - 14} Benim dönüş yürüyüşümde, boyun eğmeyen Aramiler Tu'umuna, Riḫiḫu, Yadaqqu, Ubudu, Gibrê, Maliḫu (Malaḫu), Gurumu, Ubulu, Damunu, Gambulu, Ḥindaru, Ru'u'a, Puqudu, Ḥamrānu, Ḥagarānu, Nabatu, (ve) Li'ta'u'yu hepsini birlikte mağlup ettim. Genç (ve) yaşlılarda, erkek ve kadınlardan (oluşan) 208,000 kişiyi, 7,200 tane at (ve) katırı, 11,073 tane eşeği, 5,230 tane deveyi, 80,100 tane öküzü (ve) 600,600 koyun ve keçiyi (içeren) önemli miktarda ganimeti Asur'a taşıdım.” (RINAP 3/1 4: 12-14)

Sanherib'in Arap bölgelerine gerçekleştirdiği bu seferler, bölgedeki Asur çıkarlarını koruma amacı taşıyor olmalıydı. Sanherib, Asur-Arap ticaretinin devamlılığını sağlama niyetindeydi ve Arap topraklarıyla kara bağlantısının

korunmasına önem veriyordu. MÖ 694 yılında Ninive’de inşa edilen 5 kapıdan (Frahm 2017, s. 302) birisine Çöl kapısı adını vermesi bölgeyle bağlantının devam ettirilmesi isteğini yansıtmaktadır. Yıllıklarda geçen “‘Sumu’el ve Tēma Halklarının Hediyeleri Onun İçinden Giriyor”: (bu) Çöl Kapısı(dır).” (RINAP 3/1 17: vii 96 - viii 1) ifadesi bu kapının Arabistan halklarıyla bağlantıyı sağladığını ve Arabistan halklarının bu kapıdan geçtiğini göstermektedir. Bölgeyle iyi ilişkilerin sürdürülmesine önem veren Sanherib, gerekli gördüğü durumlarda Araplar üzerine askeri sefer yapmaktan da çekinmemiştir. Kraliyet yıllıklarında, Arap kraliçesi Te’elhunu’ya karşı bir sefer başlatıldığı ve onun sığındığı Adummatu’nun (İncil’deki Dumah, modern Dumat al-Jandal) fethedildiği kaydedilmiştir (Grayson, 1991c, s. 112-113; RINAP 3/1 35: 53’ – 9’). Tıpkı Tayma şehri gibi Adamuttu da Kuzey Arabistan’da Levant’a giden ticaret güzergâhında stratejik bir noktadaydı. Ayrıca Babil ile de bağlantısının olması bu şehre özel bir önem yüklemekteydi (Edens & Bawden, 1989, s. 79 -80). Bu sefer, Sanherib’in MÖ 691 yılında gerçekleşen Sekizinci Seferin’den sonra, MÖ 689’daki Babil’in yıkımından önce gerçekleşmiş olduğu düşünülmektedir (Eph’al, 1984, s. 118; Anthonioz, 2015, s. 19).

“Ay. 53’ - 56’ *Denizin ortasındaki Arapların kraliçesi [Te’elhu]nu’dan [..] 1,000 tane deve aldım. O Hazael ile birlikte [...]. benim [ile savaş yaptıkları bölgede] onları yenilgiye uğrattım. Onlar çadırlarını terk ettiler ve hayatlarını kurtarmak için [... şehrine] ve Adummatu şehrine kaçtılar.* Ay. 57’ - 59’ Çölün ortasına yer alan, [çayır ve su kaynağı olmayan [kurak bir yer ... şehrine ve Ad]ummatu [şehrin(e) gelince] ...] ...” (RINAP 3/1 35: Öy. 53’ – Ay. 59)

Sanherib, Te’elhunu üzerine gerçekleştirdiği sefer sonucu onu yenilgiye uğratmış ve çok sayıda ganimet ele geçirmiş, onu (Te’elhunu) ve onun tanrılarını taşımıştır (RINAP 3/1 35: 1” – 9”). Bir bölgenin tanrılarının taşınması Asur tarihinde görülen bir uygulama idi ve Asur empeyalist eylemlerinin gerçekleşmesine hizmet ediyordu. Bu uygulama o topluluğa bir gözdağı verme amacının yanında, Asur’da bulunan tanrılar aracılığıyla onları imparatorluğa bağlı kılma amacı da taşıyordu.

Bu savaştan sonra Sanherib döneminde Asur-Arap ilişkisinin daha ılımlı bir çizgide devam ettiği görülmektedir. Asur kralı’nın Babil’i yıkması çevre krallıklarda büyük bir korkuya neden olmuş, onların Asur karşıtı eylemlerde bulunmalarını engellemiş olmalıdır. Bu Arabistan’ın doğusunda yer alan Dilmun örneğinde görülebilir. Yıkılan Babil şehrinin pisliğinin Fırat’ın suyu vasıtasıyla Dilmun şehrine kadar ulaşması karşısında Dilmun insanların korkarak huzura kabul hediyeleri gönderdiği yıllıklarda kaydedilmiştir (RINAP 3/2 168: 36b – 44a). Benzer bir olayın babası II. Sargon döneminde de gerçekleştiğini yukarıda ifade etmiştik. Babil seferi sonrasında Asur’un gücünü duyan Dilmun insanları Asur kralı II. Sargon’a hediyelerini sunmuşlardı. Sanherib’in başarılı Babil seferi sonrası yine MÖ 689 yılında Saba kralı da Sanherib’e huzura kabul hediyeleri sunmuştu. Bu davranış Saba kralının Asur kralından korkması ve onun gücüne karşı duyduğu saygının bir

göstergesi olmasının yanında Asur ordusunu topraklarından uzak tutma çabasını da yansıtmak idi. Çünkü Saba krallığı bölgedeki ticarete önemli bir role sahiplerdi ve bu pozisyonunun Asurlular tarafından yok edilmesini istemiyorlardı (Galter, 1993, s. 34-36). Bu amaçla Asur kralına değerli taşlardan ve aromatiklerden oluşan bir hediye sunmuşlardır. Sanherip ise bu hediyelerin bir kısmını Akītu-evi'nin temeline döşemişti. Burada açık bir propaganda olduğu hissedilmektedir. Kral, bu davranışıyla hem tanrısına karşı cömert dindar bir kral izlenimi oluşturmakta hem de diğer krallıkların kendisinden korktuğunu göstererek gücünü ilan etmekteydi. Bu olayın anlatımı Akītu-evi temel yazıtına şu şekilde yansımıştır:

“^{48 - 51} Akītu-evinin temelini döşerken, Saba ülkesinin kralı Karib-il huzura kabul hediyeleri, pappardilû-taşlar, güzide taşlar (ve) kaliteli aromatikler - bana sunul[d]u ve bu huzura kabul hediyelerinden Akītu-evi temelinin içine taş (ve) aromatikler yerleştirdim.” (RINAP 3/2 168: 48-51)

Bu anlatımların dışında Asur rölyeflerindeki bazı sahneler, Sanherip döneminde, Arapların varlığına işaret edecek delillerin olduğu da tartışılmaktadır. MÖ 701 yılındaki Lakiş kuşatması sonrası ele geçirilen ganişmetler arasında kavisli Arap kılıçlarının da yer almasından hareketle, Arapların, bu tarihte Asur karşıtı bir tutum sergileyerek Yahudilere yardım etmiş olabileceğini tezi ortaya atılmıştır. Ancak J. Reade bu kılıçları doğrudan Araplarla ilişkilendirmenin zor olduğunu ifade etmektedir (Reade, 1998, s. 225). Sonuçta, bir krallığın ya da topluluğun ürettiği ürünler, ticaret yoluyla da alınmış olabilir.

ASARHADDON DÖNEMİ (MÖ 681-669) BELGELERİNDE ARAPLAR

Sanherib'in saraydaki bir komploya kurban gitmesinden sonra tahtı çetin bir mücadele sonucu ele geçiren Asarhaddon döneminde Araplarla ilişki genel olarak ılımlı bir havada seyretmiştir. Bunda Asarhaddon'un Mısır politikası etkili olmuş olabilir. Çünkü Asarhaddon Mısır'a gerçekleştirdiği seferde Mısır sınırında yer alan Arapların desteğini almanın, kendisine bir avantaj sağlayacağını düşünmüş olmalıydı (Eph'al 1984, s. 137-42). Asarhaddon, babası Sanherib'in ele geçirdiği Adammutu şehri bölgesindeki Arapların kontrolüne büyük önem veriyordu. Bu sırada Arap kralı Hazael zengin hediyelerle birlikte Ninive'ye gelmiştir. Asur kralı, Hazael'in bu ziyaretini olumlu karşılamış ve onun isteği üzerine Arap tanrılarını yurtlarına geri göndermiştir. Asarhaddon, Sanherib zamanında Asur sarayında tutsak tutulan Arap prensesi Tabūa'yı da ülkesine yönetici olarak döndürmüştür (RINAP 4 1: iv 1 - iv 16; Grayson, 1991c, s. 126). Bu olay MÖ 679 veya 678 de gerçekleşmiş olmalıdır (Eph'al, 1984, s. 127-129). Asarhaddon'un yıllıklarında olayın anlatımı şu şekildedir:

“^{iv 1- iv 16} Arapların kalesi Adummatu şehri(ne gelince), beni vücuda getiren baba(m) Asur kralı Sennacherib (onu) fethetti ve mallarını, mülklerini (ve) tanrılarını kraliçeleri Apkallatu ile birlikte yağmaladı ve

Asur'a getirdi. - Arapların kralı Hazael, ağır huzura kabul armağanlarıyla başkentim Ninive'ye geldi ve ayaklarımı öptü. Bana tanrılarını (geri) vermeme istedi ve ona acıdım. Arap tanrıları Atar-samayin, Dāya, Nuḥāya, Ruldāwu, Abirillu (ve) Atar-qurumā'yi yeniledim ve efendim tanrı Aššur'un kudretini ve ismimin yazılı olduğu (bir yazıtı) onların üzerine kazıdım/yazdım ve (onları) ona geri verdim. Babamın sarayında yetiştirilen leydi Tabūa'yı onların üzerlerine yönetici olarak yerleştirdim ve tanrılarıyla birlikte ülkesine geri döndürdüm.” (RINAP 4 1: iv 1- iv 16)

Asur sarayında yetişen Tabūa'nın Arapların kraliçesi olarak tayin edilmesi, önceden planlanmış stratejik bir hamle özelliği taşımaktadır. Sürgündeki soylu kişilerin Asur tarafından yetiştirilip ülkelerine yönetici olarak atanması sıkça görülen bir uygulamaydı. Asur, kimi durumlarda Asur'a düşmanlık besleyen soylu aileleri tamamen ortadan kaldırmıyor, bazılarını, özellikle çocukları, Asur başkentine götürüyor ve orada Asur eğitimine tabi tutarak sadık birer müttefik olmaları için yetiştiriyordu. Bu eğitimin amacı büyük olasılıkla gençlere Asur kültürünün ince noktalarını tanıtmak değil, onları kalıcı olarak Asur politikalarına hizmet edecek seçkinlere dönüştürmektir (Parpola, 2003, s. 101). Bu tutsakların bazıları daha sonra ülkelere geri gönderilerek Asur'a sadık vassal krallar olarak hizmet etmeleri bekleniyordu (Berlejung 2012, s. 24). Böylece Asur eğitimi almış Asur yanlısı yöneticiler sayesinde bölgede ayaklanma çıkması riski azaltılmaktaydı (Bordreuil, Briquel – Chatonnet & Michel, 2015, s. 252; Gallagher, 1994, s. 57-65). Ayrıca fethedilen bölgelerde Asur'a hizmet etme potansiyeli yüksek yöneticiler yaratarak, barış ve güvenliğin temin edilmesi amaçlanıyordu (Anthonioz, 2015, s. 22). Bu uygulama, Asur devletinin sadece savaşta değil, siyasi olarak da ustaca davrandığını göstermektedir (Edens & Bawden, 1989, s. 81). Tabūa örneği bu duruma güzel bir örnek teşkil etmektedir. Tabūa, çocukluğundan itibaren, Asur sarayında kraliyet kadınlarının arasında, Asur erdemlerine uygun olarak yetiştirilmiş olmalıdır ve kendisinden beklenen bu erdemlere uygun davranarak Asur'a hizmet etmesiydi.

Asarhaddon'un MÖ. 677 ya da 676 yılında Bāzu ülkesine²³ gerçekleştirdiği sefer de Asarhaddon dönemi Asur-Arap ilişkisinin başka bir evresini oluşturmaktadır. I. Eph'al, Bāzu'nun Arabistan Çölü'nde olduğunu iddia etmektedir (Eph'al, 1984, s. 130). A. K. Grayson da belirsiz olmasına rağmen, Bāzu'nun Arap Yarımadası'nın doğu veya kuzeydoğusunda olduğunu varsaymaktadır (Grayson, 1991c, s. 126). Asarhaddon'un yıllıkları da Bāzu'yu kuru bir arazide, tuzlu toprağa sahip kurak bir yer olarak betimlemektedir. Ayrıca burada yılanlar ve akreplerle dolu olduğu ifade edilmektedir (RINAP 4 1: iv 53 - iv 59). Bu tanımlama Bāzu'nun Arabistan Çölü içerisinde olma ihtimalini güçlendirmektedir. Asarhaddon, Bāzu seferi sırasında Ḥaldisu şehri kralı Kīsu, İpiatu şehri kralı Akbaru, Magalani şehri kralı Mansāku, Dihrāni şehri kraliçesi Yapa', Qadaba' şehri kralı Habīsu, Ga'uani

²³ Bazu ülkesi Dilmun'a yakın bir yerde olmalıydı. (Eph'al 1984: 135)

şehri kralı Niharu, İhilum şehri kraliçesi Baslu, Puda' şehri kralı Habaziru ve Yadi' şehri kralı Laialê²⁴'yi yenilgiye uğrattığını söylemektedir (RINAP 4 1: iv 61 - iv 73). Bu isimlerden Yapa', Akbaru, Kisu ve Laialê sahiş adları Arapça ile ilişki arz etmektedir (Eph'al, 1984, s. 134). Ayrıca yönetimde kraliçelerin de ön plana çıkması Arap toplumuna özgü bir özelliğe işaret etmektedir. Asarhaddon bu seferi sonucunda silahlarından kaçan Iadi' şehrinin kralı Laialê'nin korkuya kapılarak, Ninive'ye huzuruna geldiğini ve kendisinin ayaklarını öptüğünü ifade etmektedir. Asarhaddon Laialê'ye acıyarak, onun şehrini Bāzu eyaletine bağlamıştır (RINAP 4 1: iv 71). Asarhaddon bir başka yıllığında ise, uzak bir yerde olan Bāzu'yu fethettiğini ve Dilmun kralı Qanâ'nın üzerine krallığının haracını yüklediğini belirtmektedir (RINAP 4 60: Öy. 4' - 5'). Bu anlatım Bāzu'nun Dilmun ile ilişki olabileceğine işaret etmektedir. Bāzu, muhtemelen, Dilmun sınırında yer almaktaydı (Howard-Carter, 1987, s. 62, 95).

Asarhaddon'un batıda Mısır sınırında bulunan Araplarla olan ilişkilere özel bir önem verdiğini ve Hazael ile olan ilişkilerinin barış içersinde devam ettiğine değinmiştik. Asarhaddon Hazael'in ölümünden sonra da iyi ilişkileri devam ettirmek amacıyla yerine onun oğlu Yate'(Yauta)'nin tahta geçmesini sağlamıştır (Grayson, 1991c, s. 126). Asarhaddon bunu yaparak sadece iyi ilişkilerin korunmasını değil, aynı zamanda bölgeden gelen haracın da devamlılığını sağlamak istiyordu. Ancak Araplar Uabu adında birisinin liderliğinde Yate'(Yauta)'ye karşı isyan edince, Asarhaddon ordusunu göndererek isyancıları ağır bir şekilde cezalandırmış ve kendisine sadık Yauta (Uaite')'nin Arap kralı olarak kalmasını sağlamıştır (RINAP 4 1: iv 17 - iv 31.). Olayın anlatımı şöyledir:

“iv 17 - iv 24 *Eskiden belirlenmiş haraca 65 deve (ve) 10 eşek ekledim ve (onu) ona dayattım. Hazael öldü ve onun tahtına oğlu Iata' 'yı koydum. Babasının ödediği haraca 10 mana altını, 1,000 kaliteli taşı, 50 deveyi (ve) 100 torba aromatiği ekledim ve ona dayattım. Daha sonra Uabu, krallığı ele geçirmek için tüm Arapları Iata' 'ya (karşı) isyan etmeye teşvik etti.* iv 25 - iv 31 *Ben, sadakat seven ve ihanetten nefret eden, dört çeyreğin kralı Asur kralı Asarhaddon, savaş birliklerimi Iata' 'nın yardımına gönderdim ve onlar tüm Arapları ezdiler, Uabu'yu onunla birlikte gelen askerlerle birlikte prangaladılar ve (onları) bana getirdiler. Onlara kelepçe/tasma taktım ve onları kapımın yanına bağladım.*” (RINAP 4 1: iv 17 - iv 24)

Asarhaddon'un Uabu'yu köpek gibi kapısın önüne bağlaması, düşmanlarına bir gözdağı verme niteliği taşıyordu ve böylesine aşağılayıcı bir ceza düşmanlar için caydırıcı olabilirdi. Böyle bir ceza yönemi aslında bir propaganda ürünüdür ve Asur'un düşmanlarına karşı uyguladığı psikolojik savaşta ortaya koymaktadır.

²⁴ Asurbanipal dönemine dönemine ait bir belgede geçen Bazu kralı şeklinde karşımıza çıkan Laylé ile aynı olmalıdır. SAA 21 109: Ay. 9 (ABL 839)

ASURBANİPAL DÖNEMİ (MÖ 669-627) ARAP SEFERLERİ

Asurbanipal döneminde Asur'un Araplarla olan ilişkisi genellikle çatışma şeklinde vuku bulmuştu. Bu evre Asur-Arap savaşlarının en şiddetli evresini oluşturmaktadır. Babası Asarhaddon Araplara karşı daha barışçıl bir politika izleyerek Arap kralı Hazael oğlu Yata' üzerinde hâkimiyet kurmaya çalışmıştı. Asarhaddon dönemi yazılı belgelerinde Hazael oğlu Yata' (^mia-ta-a') şeklinde karşımıza çıkmakta iken Asurbanipal Dönemi belgelerinde Yauta'/Uaite' (^mia-u-ta-a', ^mú-a-a-te-e') şeklinde görülmektedir (RINAP 4 1: iv 27; RINAP 5/1 3: vii 77; RINAP 5/1 11: vii 83). Asurbanipal dönemi belgeleri Asarhaddon döneminin sonuna doğru Arapların kralı Yauta'nın Asur karşısı bir politka içerisine girmiş olabileceğine işaret etmektedir (Eph'al, 1984, s. 129). Asurbanipal Asur tahtına geçtiğinde Hazael'in oğlu Yauta'ya sadakat esasına dayalı bir antlaşma imzalatması, onun Asarhaddon döneminin sonunda Asur'a başkaldırıldığı, ancak Asurbanipal tarafından yenilgiye uğratıldığı çıkarımına neden olmaktadır. Bu antlaşma, amacına pek de hizmet etmemiş, Arabistan kralı Yauta, tanrılara olan yeminine karşı günah işlemiş ve Asurbanipal'in asi kardeşi Šamaš-šuma-ukîn'e asker yardımında bulunarak Asur'a isyan bayrağını kaldırmıştır (Gerardi, 1992, s. 68; Eph'al, 1984, s. 142-143). Asurbanipal ise bu isyan karşısında sefere çıkarak Arapları kılıcıyla kestiğini ve onların evlerini ateşe verdiğini söylemektedir. İsyen eden Yauta ise Nabaite ülkesine kaçmıştır (RINAP 5/1 3: vii 77 - viii 42). MÖ 652-648 yılları arasında Babil'deki Šamaš-šuma-ukîn isyanına destek vermeleri sonucu gerçekleşen olaylar Asurbanipal dönemi Asur-Arap savaşlarının ilk evresini oluşturmaktadır (Retsö, 2003, s. 161; Gerardi, 1992, s. 82). Asurbanipal'in Arapların kralı Yauta'ya karşı gerçekleştirdiği sefer yıllıklarında şu ifadelerle geçmektedir:

“vii 82 vii 106 “*Dokuzuncu seferimde birliklerimi topladım (ve) antlaşmama karşı günah işleyen, ona yaptığım iyiliklere saygı duymayan ve benim hizmetime girdiği için (tanrı) Aššur'un ona yüklediği benim efendiliğimin/büyükliğümün boyunduruğunu çıkarıp atan Arap topraklarının kralı Yauta'ya karşı doğrudan yola koyuldum. O benim iyiliğimi sormaktan kaçındı halimi ve huzura kabul armağanlarımı (ve) düzenli olarak yaptığı ödemelerini benden esirgedi. O Elam ülkesi gibi, Akkad ülkesi tarafından konuşulan yalanları dinledi ve sonra da anlaşmamı onurlandırmadı. O kutsal rahip, dindar hizmetçi, tanrı Aššur'un ellerinin yarattığı Asurbanipal'i, beni terk etti ve O Te'ri'nin oğulları Abī-Yate' (ve) Aya-ammu'ya onun kuvvetlerini (askeri birliklerini) verdi. (Benim) düşman kardeşim Šamaš-šuma-ukîn'e yardım etmek için (onları) gönderdi ve onu destekledi. Onunla birlikte olan Arap topraklarının insanları(na gelince), O (onları bana karşı) düşman yaptı ve (sonra) onlar(Araplar), (tanrı) Aššur, tanrıça İstar ve büyük tanrılarının onların çobanı olmam için bana verdikleri ve kendi elimle (oraya/Arap topraklarına) yerleştirdiğim insanları (onların mallarını) sürekli olarak yağmalyorlardı. ^{vii 107 - vii 122} (Tanrı) Aššur ve tanrıça İstar'ın emriyle,*

askeri birliklerim - Azarilu (ve) Hıratāqa ... 'da, Edom topraklarında ("şehrinde") Yabrūdu şehrinin geçidinde, Bīt-Ammon ülkesinde ("şehrinde"), Hāurīna şehrinin bölgesinde Moab ülkesinde ("şehrinde"), Seir şehrinde, Hargê şehrinde, Şōbā şehrinin bölgesinde onları ağır bir yenilgiye uğrattılar; birçok kez onları yenilgiye uğrattım. Onunla birlikte isyan eden çok sayıdaki Arap ülkesi insanlarını kılıcımla vurdum/düşürdüm. Bununla birlikte, O, (tanrı) Aşşur'un güçlü silahlarından kaçtı ve uzağa gitti. Onlar köşk(leri), çadır(ları) ve konutları ateşe verdiler (ve böylece onları) ateş ile yaktılar. ^{vii 123 - vii 124} Yauta('ya gelince), zorluk onun başına geldi ve tek başına Nebatilerin ülkesine kaçtı." (RINAP 5/1 11: vii 82 - vii 124)

Arap seferleri sırasında iki farklı Yauta görülmektedir. Bunlardan birisi Hazael'in oğlu diğer ise Bir-Dāda'nın oğludur (Gerardi, 1992, s. 67). Asur kralı Hazael oğlu Yauta'yı gerçekleştirdiği sefer sonrası onun esir edip, Ninive'deki sarayının kapısına bekçi olarak dikmiştir. Bu anlatım şu şekildedir.

“^{viii 1 - viii 14} Arap topraklarında kendisini kral yapan Bir-Dāda'nın oğlu Yauta'nın babasının kardeşi olan Hazael'in oğlu Yauta('ya gelince) büyük dağın, tanrıların kralı Aşşur onun zihnini huzursuz etti ve O (Yauta) benim huzuruma geldi. (tanrı) Aşşur'un ve efendilerim yüce tanrıların övgüsünü göstermek için, Ona ağır bir ceza yükledim. Onu bir kaskaç/boyunluk içerisine koydum, onu bir ayı (ve) bir köpekle birlikte bağladım ve (sonra) onu (ismi) Dünyanın Kontrol Edildiği Yerin Girişi olan Ninive'nin Kale Kapısı bekçisi yaptım. ^{viii 15 - viii 29} Ayrıca, O, Qedar toprağının kralı Ammu-ladī, (tanrı) Aşşur, tanrıça İstar ve büyük tanrıların bana emanet ettikleri Amurru topraklarının kralları ile savaşmaya başladı. Aşşur, Sîn, Şamaş, Adad, Bēl (Marduk), Nabū, Niniveli İstar, Şarrat-Kidmuri, Arbelalı (Erbilli) İstar, Ninurta, Nergal (ve) Nusku'nun desteğiyle onu yenilgiye uğrattım. Onlar (birliklerim) onu (Ammu-ladī) Arap ülkesinin kralı Yauta'nın eşi Adiya ile birlikte canlı olarak ele geçirdiler. Efendilerim yüce tanrıların emri ile onu (Ammu-ladī) bir köpek tasmaına bağlayıp kapıma nöbetçi yaptım.” (RINAP 5/1 11: viii 1 - viii 29.)

Yukarıda anlatılanlar açıkça göstermektedir ki Araplar, Şamaş-şuma-ukīn isyanına destek vermişler, bu girişimlerinin bedelini de ağır ödemişlerdir. Yauta, başlangıçta Nebati ülkesine kaçmış, ancak daha sonra daha fazla kaçamayacağını anlayamayarak, Asur kralına teslim olmuştur. Asur kralı onun canını almamış, ancak çok aşağılayıcı bir cezaya mahkûm etmiştir. Onu bir köpek gibi sarayının kapısına bekçi yapmıştır. Burada hem bir güç göstergesi hem de ciddi bir propaganda söz konusudur. Yıllıklardaki detaylar bu isyanda yer alan diğer kişilerin Yauta'nın karşılaştığı tarzda bir ceza ile karşılaşmadığını ortaya koymaktadır. İsyanda yer alıp Şamaş-şuma-ukīn'e gönderilen destek birliklerinin başında yer alan Abī-Yate',

Asurbanipal'ın affına nâil olmuş ve Yauta'nın yerine Kedar kralı olarak yerleştirilmiştir. Asurbanipal Abî-Yate'nin kendisine sadık kalmasını sağlamak amacıyla ona yemin ettirilerek aşağıdaki antlaşma metnini imzalatmıştır:

«viii 30 - viii 47 (Tanrı) Aşşur, tanrıça İstar ve efendilerim büyük tanrıların emriyle Babil'e onun müttefikleri olarak girerek Şamaş-şuma-ukîn'e yardım etmek için gelmiş olan Te'ri'nin oğulları Abî-Yate' (ve) Aya-ammu ile savaştım (ve) onu yenilgiye uğrattım. Babil'e girenleri geri kalanı(na gelince) kıtlık (ve) açlıktan dolayı birbirlerinin etini yediler. (Kendi) canlarını kurtarmak için Babil'den çıktılar ve (sonra) Şamaş-şuma-ukîn'e karşı konuşlandırılan birliklerim ikinci kez onu yenilgiye uğrattı. O (Abî-Yate') daha sonra tek başına kaçtı ve kendi hayatını kurtarmak için ayaklarını tuttu (ayaklarına kapandı). Ona (Abî-Yate') merhamet ettim, onu büyük tanrılar tarafından bağlanan bir antlaşmaya yemini ettirdim ve (sonra) onu (Abî-Yate') Hazael'in oğlu Yauta'nın yerine Arapların ülkesinin kralı olarak atadım.» (RINAP 5/1 11: viii 30 - viii 47)

Kral yıllıkları bu antlaşmanın içeriğini ortaya koymamaktadır. Ancak Sippar-Yahrurum (Tell Abu Habbah)'da ortaya çıkarılan bir kil tablet bu eksikliği gidermektedir. Bu belge Asurbanipal ile Arapların kralı olan Abi-yate'nin aralarında yaptığı bir antlaşma metnidir. Belge büyük olasılıkla, Asurbanipal'ın yıllıklarında söz ettiği ve Yauta'yı Arap tahtından indirip yerine Abi-yate'yi geçirince ona imzaladığı antlaşma olmalıdır. Bu antlaşma ile Asurbanipal'ın Arap kralına yüklediği sorumluluklar şöyle sıralanmıştır:

«Öy. 1' - 2' [Dünyanın kralı, Asur kralı, Asarhaddon'un oğlu dünyanın kralı Asur kralı Asurbanipal'in] Asur ve Kedar[ın tüm tanrılarının huzurunda Te'ri'nin oğlu Abi-yate' ile, onun oğullarıyla, torunlarıyla, kardeşleriyle ve yeğenleriyle, genç ve yaşlı tüm Kedaritlilerle ve] Yau[ta'nın ... ile] antlaşması. Öy. 3' [Aşşur], Mullissu ve [Şerua] [huzurunda yemin ederek]: Öy. 4' - 11' Yauta'nın tüm [Arap]lar üzerine demir kılıcıyla yıkım veren suçlunuz olduğu ve kılıcıyla size zorladı[ğı] [ve] sizin efendiniz Asur kralı [Asur]banipal'in sizin üzerinizde yağ döktüğü ve size dostça yüzünü döndü[ğü düşünül[duğünde] Öy. 12' - 13' siz Yauta ile barış için çabalamayacaksınız. Öy. 14' - 16' Siz kardeşlerinizle, [sizin] am[calarınız ... ile] [...]mayacaksınız (Kırık) Ay. 1' Siz [.....]sanız; Ay. 2' - 4' [Siz] onun ayaklarına [dokunmaya]caksınız [...], ve sonra kimsenin eliyle [...] göndermeyeceksiniz, Ay. 5' - 7' (Fakat), Yaptığı korkunç şeyleri göz önüne alarak onu öldürmek için her türlü çabayı göstermelisiniz. Ay. 8' - 11' [Aşşur, Mu]llissu, Sin, Şamaş, [Bel, Na]bû, [Nineveli] İstar [Arbelalı İ]star, Nergal [... sın] (Devamı kırık.)» (SAA 2 10: 1' - r 11')

Asurbanipal Kedarit kralı Abî-Yate'yi yemin ile bir anlaşmaya bağlamasına karşın yıllıklar, antlaşmanın ihlal edildiğini aktarmaktadır. Abî-Yate' Nebatilerle

birlik olarak tekrardan Asur'a karşı düşmanca bir tavır içerisine girmiştir. Bu tutum, Asur-Arap mücadelesinin ilk evresinde Araplar üzerine ikinci bir seferi zorunlu kılmıştır (RINAP 5/1 11: viii 48 - viii 51; Gerardi, 1992, s. 93). Abî-Yate'nin Nebatileri, Asur'a karşı kışkırtması Asurbanipal döneminde Fırat ırmağından Kızıldeniz'e kadar uzanan ve Suriye ile Arabistan arasındaki vahalarda yaşayan Nebati ismi Kuzey Arabistanlı Araplarla (Sánchez, 2015, s. 21-22) bir takım münasebetlerde bulunulmuştur. Nebati kralları Asur'un gücünden çekindikleri için, iyi niyet göstergesi olarak bir elçi heyetini Asur'a gönderdikleri yıllıklarda kaydedilmiştir (RINAP 5/1 11: viii 52 - viii 64). Ancak Nebatilerle olan bu olumlu münasebetler pek uzun sürmemiş görünmektedir. Qedarit kralı Te'ri'nin oğlu Abî-Yate', Nebati toprakların kralı Natnu ile işbirliği yaptı ve böylece Nebatiler de Asur karşıtı bir politika izlemeye başlamışlardır (RINAP 5/1 11: viii 65 - viii 73). Nebatiler bununla da kalmayarak Babil'deki Şamaş-şuma-ukîn'e de destek vererek isyana karışmışlardır. Nabû-şumu-lişir'in gönderdiği bir rapor Natnu'nun Şamaş-şuma-ukîn'e desteğini göstermektedir.²⁵ Asur tarihsel kayıtları Şamaş-şuma-ukîn isyanının bastırılmasından sonra Araplar üzerine ikinci kez büyük bir askeri sefer tertip edildiğini ortaya koymaktadır. Asurbanipal muhtemelen Babil ve Elam'ı yendikten sonra MÖ 645'te Arap topraklarına ikinci bir askeri sefere girişme fırsatı bulabildi ve Babil'deki isyana açık bir şekilde destek veren Arap krallıklarından intikamını alabildi (Frahm, 2017, s. 305). Araplar üzerine yapılan seferde ise Asur garnizonları, Damascus (Şam)'u askeri üs olarak kullanmışlardır. Araplar üzerine gerçekleştirilen başarılı seferler neticesinde Abî-Yate' ele geçirilmiştir. Ancak Nebati kralı Asur saldırıları karşısında kaçmayı başarmıştır. Ancak daha sonraki bir Asur saldırısında o da ele geçilmiştir (Grayson, 1991d, s. 154-155). Asurbanipal'in Arap topraklarına gerçekleştirdiği seferin detayları yıllıklarda şu şekilde anlatılmaktadır:

“viii 73 - viii 96b *Tanrılar Aşşur, Sîn, Şamaş, Adad, Bêl (Marduk), Nabû, Niniveli İstar, Şarrat-Kidmuri, Arbelalı İstar, Ninurta, Nergal, (ve) Nusku'nun emri ile Abî-Yate'e karşı doğrudan yola koyuldum. Onlar (askerlerim) Dicle ve Fırat Nehirlerini güvenli bir şekilde geçtiler ki o zaman üçra yolları sorunsuz bir şekilde geçtiler, yüksek dağlara turmandılar, geniş alanları kaplayan ormanları baştan sona süründüler (ve) sürekli olarak uzun ağaçlar arasından, dikenli çalılıklar, dikenli bitkiler, eddittu-çalılıklar (ile dolu olan) patikalardan güvenli bir şekilde geçtiler. – Gökyüzünün kuşlarının uçmadığı kavurucu kurak bir yer olan (ve) yaban eşeği (veya) ceylanların otlamadığı – Enlil'in eşi tanrıça İstar'ın sevdiği şehir olan Ninive'den 100 fersah uzaklıktaki çöl (üzerinde) ilerlediler (ve) Arapların ülkesinin kralı olan Yauta'nın ve*

²⁵ “Nabatili Natnu'nun elçileri Babil kralına geldiğinde, Babil kralı yüz Biratiliyi ve Cutha'da esir alınan efendim kralın hizmetkârları olan beş Asurluyu Natnu'ya hediye olarak gönderdi.” (SAA 18 147: 6 – 12)

Nebati Ülkesi kuvvetleri ile birlikte gelen Abi-Yate'nin peşinden yürüdüler.^{viii 96b - viii 119} *Enlil en büyük ve en önde gelen oğlu Tanrı'nın Sîn ayı olan Simānu (III) ayında, - büyük tanrılardan birisine saygı gösteren, Babil Hanımının tören alayının, yirmi beşinci gününde, Hadattâ şehrinden yola çıktım (ve) şehrinden kamp kurdum, su sarnıçlarının yanında taştan bir kale olan Laribda kentinde kampımı kurdum. Birliklerim içme kaplarını/mataralarını (doldurmak için) su çektiler (ve) (sonra) ilerlerdiler (ve) Yarki ve Azalla şehirleri arasında (yer alan), Hurarına kenti kadar uzakta yer alan, kavurucu susuzluğun (alt. susuzluğun olduğu topraklar ve kurak bir yer) olduğu bir diyardan (içinden) çölün içinde, bozkır yaratıklarının olmadığı ve gökyüzünün kuşlarının yuva yapmadığı bir yerde yürüdüler. Onlar (alt. "Ben") tanrı Atar-samayin konfederasyonu Yisamme'yi ve Nebatileri yenilgiye uğrattılar. Onlar (alt. "Ben" yaktılar) sayısız insanı, eşeği, deveyi, koyunu ve keçiyi yağmaladılar. Birliklerim sekiz fersah üzerinde zaferle yürüdüler. Onlar güvenli bir şekilde geri döndüler ve Azalla kentindeki (kendi) memnuniyetlerine su içtiler."* (RINAP 5/1 11: viii 73 - viii 119)

Yıllıklar, Natnu'nun bu davranışının bedelini ağır bir şekilde ödediğini ortaya koymaktadır. Nebati seferini anlatan başka bir metinde Nebatilerin yenilgiye uğratılmasından sonra, onların şehirlerinin yıkıldığı ve Natnu'nun kızlarının çok sayıda ganimetle birlikte Asur'a götürüldüğü ifade edilmektedir (RINAP 5/1 23: 124b – 128).

Asurbanipal'in Arap seferi sırasında hedeflerden birisi de Arapların kralı olarak tanıtılan Yauta'ydı. Bu noktada çeşitli tartışmalar ortaya çıkmaktadır. Çünkü Asurbanipal'in birinci Arap seferi Arapların kralı Yauta üzerine gerçekleştirilmiş ve bu kral ele geçirilerek Ninive sarayının kapısına bekçi olarak bağlanmıştı. Ancak, İkinci seferde de Arapların kralı unvanı taşıyan Yauta'dan söz edilmesi tartışmalara neden olmuştur (Anthonioz, 2015, s. 25; Gerardi, 1992, s. 69 —70). Ancak, ikinci tanıtılan Arapların kralı'nın ilk seferdeki Yauta'dan farklı bir kişi olduğuna dair güçlü deliller vardır. Prizma A, Yauta ismini taşıyan iki farklı Arap kralı olduğunu ortaya koymaktadır. Birisi Hazael'in oğlu diğer ise Bir-Dāda'nın oğludur. Prizma A'da Bir-Dāda' oğlu Yauta'nın kendisini Arapların kralı ilan ettiği ifade edilmektedir (RINAP 11: viii 1 – viii 3). Bu da göstermektedir ki ikinci seferdeki Kedaritlerin (Arapların) kralı, Hazael'in oğlu Yauta değil de Bir-Dada oğlu kralı Yauta'ydı (Eph'al, 1976, s. 230; Retsö, 2003, s. 166).

^{viii 120 - ix 8} *Onlar (birliklerim) ilerledi (ve) kurak susuz bir yerden (içinden) 6 fersahlık bir mesafe, Azalla kentinden Kuraşitu kentine yürüdüler. Onlar (alt. "Ben") tanrı Atar-samayin Birliğini ve Araplar ülkesinin kralı Bir-Dāda'nın oğlu Yauta'nın Kedaritlerini kuşattılar. Onun tanrıları, annesi, kız kardeşleri, karısı, ailesi, Kedar topraklarının halkı, (onun) hepsi, eşekler, develer, koyunlar ve keçiler, mümkün olduğu*

kadar çok şeyi, lordum Aşşur ve tanrıça İstar'ın desteği ile ele geçirdim, efendim, onların ayaklarını Damascus (Şam)'a doğru yola çıkarttım. ^{ix 9}
^{- ix 24} *Tanrı'nın Sîn'in kızı Abu (5.) ayında - üçüncü günde (içerisinde), tanrıların kralının, Marduk'un, akşam yemeği (günü) Damascus (Şam) kentinden yola çıktım. İlerledim ve engebeli bir dağ olan Hukkuruna dağında (bulunan) Hulhuliti şehri kadar uzağa gece boyunca 6 fersahlık bir mesafeyi yürüdüm. Te'ri'nin oğlu Abî-Yate'nin birliği olan Kedarite ulaştım. Onu yenilgiye uğrattım getirdim (ve) yağmaladım. Abî-Yate' (ve) Aya-ammu (ya gelince), efendilerim (Tanrı) Aşşur ve tanrıça İstar'ın emri ile onları savaşın ortasında canlı olarak yakaladım. Ellerine ve ayaklarına demir prangalar taktım (ve) onları, topraklarından ele geçirdiğim yağma ile birlikte Asur'a götürdüm.” (RINAP 5/1 11: viii 65 - ix 24)*

Bu anlatım, İkinci Arap seferi sırasında Abî-Yate'nin de başarısızlığa uğrayarak Asur kralına esir düştüğünü belgelemektedir. Ancak belge, Abî-Yate'nin akıbeti hakkında bilgi vermezken onun yanında duran kardeşi Aya-ammu'nun acı sonunu gözler önüne sermektedir. O, Asur'a karşı işlemiş olduğu günahların bedelini çok acı bir şekilde ödemiş, Asur başkentine getirilerek canlı canlı dersi yüzülmüştür (RINAP 5/1 11: x 1 - x 5).

Asurbanipal Araplar üzerine gerçekleştirdiği ikinci seferde, çeşitli stratejiler izlemiş ve onları güçten düşürmeye yönelik girişimlerde bulunmuştur. Yıllıklarda Arapların su kaynaklarına erişiminin engellenmesi, bu stratejiye yönelik uygulamalardan birisidir. Araplar, suya erişemeyince develeri kesip onların kanıyla susuzluklarını gidermeye çalışmışlar ve böylece savaşta kullandıkları develerden yoksun kalmışlardır. Asur birlikleri izledikleri strateji sonucu zayıflayan Araplar üzerine acımasız akınlar gerçekleştirmişler ve onları ele geçirerek, savaşçıları kılıçtan geçirmişler, insanlarını ve hayvanlarını ise ganimet olarak Asur kentlerine taşımışlardır. Ele geçirilen çok sayıda hayvan ve insan, Asur seferinin ekonomik yönünü ortaya koymaktadır. Ele geçirilen hayvanlar Asur ülkesinin besin ihtiyacını ve ticarete kullanılan deve gibi hayvanların eksikliğini giderirken, esir edilen insanlar ise Asur ülkesinde çeşitli işlerde gerekli olan işgücü eksikliği ortadan kaldırmaya yönelikti. Aşağıda verilen yıllık kesitleri, Asur'un bu politikasını ortaya koymaktadır:

^{ix 25 - ix 41} *“Silahlarımdan kaçan firariler korktular (ve) engebeli bir dağ olan Hukkuruna Dağı'na girdiler. Birçok su kaynağının var olduğu Manhabbi, Apparü, Tenuquri, Şayuran, Marqanâ, Saratein, Enzikarme, Ta'nâ (ve) bir pınar (veya) su kaynağı olan Sarâqa şehirlerinde Onların (su kaynaklarının) başına korumalar tayin ettim ve (böylece) hayat(larımı) sürdürmeleri için gerekli olan suyu (onlardan) esirgedim. Onların geri kalanı(na gelince), Onlar bindikleri develeri kestiler (ve) susuzluklarını (gidermek) için kanı ve dışkılarıdaki sıvıyı içtiler. Yukarı*

çıkanlar (ve) dağların içine girenler (ve) (orada) sığınanlar(a gelince) bir tanesi bile kaçamadı; Kurtulmaya çalışan (hiç kimse) elimden kaçamadı. Onları sığındıkları yerde ele geçirdim. ^{ix 42 - ix 52} Onlar (alt. "ben") sayısız miktardaki eşekler, develer, öküzler ve koyunlar ve keçileri Asur halkına - erkek ve kadın – taşıdılar. Aşşur'un tümüyle bana vermiş olduğu bütün topraklarımın üzerini, tüm sınırlarımı, (onlar ile) doldurdular. Ülkemde (Asurlular) Asur halkının arasına koyun ve keçiler (paylaştırdığım) gibi develeri de paylaştırdım (ve) (onları) Asur insanları arasında bölüştürdüm, (böylece) ülkemdekiler (Asurlar) pazar kapısında bir şeqel (hatta) yarım şeqele deve alabildiler. Kadın bir meyhaneci servis için, biracı (bira) sürahi için (ve) bahçıvan sebze torbası için düzenli olarak deve ve köle alıyordu. ^{ix 53 - ix 64} Birlikleriyle birlikte, antlaşmamı onurlandırmayan, efendim (tanrı) Aşşur'un silahlarından kaçan (ve) Natnu'nun huzuruna kaçan Yauta('ya gelince), savaşçı tanrı Erra onları kesti/öldürdü. Kıtık onların aralarında başladı ve açıklıklarından çocuklarının etini yediler. Tanrılar Aşşur, Sîn, Şamaş, Adad, Bêl (Marduk), Nabû, Niniveli İstar, Şarrat-Kidmuri, Arbelalı İstar, Ninurta, Nergal (ve) Nusku, anlaşmalarda yazılı olduğu kadar çok laneti onların üzerine karar kıldılar." (RINAP 5/1 11: ix 25 - ix 64.)

Asurbanipal'in yıllıklarında Arapların arasındaki bir diyalog dikkat çekmektedir. Bu diyalogda Araplar kendi aralarında karşılaştıkları yıkımın sebebini sorgulamakta ve sonuç olarak yaşadıklarını Asurbanipal ile yapılan antlaşmanın ihlal edilmesine ve tanrıların lanetini üzerlerine çekmelerine bağlamaktadırlar. Asur kraliyet yıllıklarında bu tarz bir anlatıma başvurulması, bir propaganda unsuruna işaret etmektedir. Asur kralı burada, Arapların dahi işledikleri günahın farkında olduklarına, Asurbanipal'in gerçekleştirdiği acımasız seferi bir bakıma kabullendiklerine işaret etmektedir. Bu anlatımla Asur kralı kendisinin de haklılığını ortaya koymakta, bu seferin gerçekleşmesinde Arapların suçlu olduğuna işaret etmektedir:

“ix 65 - ix 74 (Develerin) tayları/yavruları (eşeklerin) sıpaları (ve) bahar kuzuları isteksiz bakıcılarında(ellerinde) yedi kereden fazla emdi ve (yine de) midelerini sütle tatmin edemediler/doymadılar. Arap topraklarının halkı sürekli olarak birbirlerine sordu: 'Neden böyle kötü işler Arapların topraklarının başına geldi?' (diğeri cevap verdi): 'Çünkü biz (tanrı) Aşşur'un huzurunda (yemin edilen) antlaşmaya saygı göstermedik (ve) Enlil'in kalbi tarafında sevilen kral, Asurbanipal'in iyiliklerine karşı günah işledik.'” (RINAP 5/1 11: ix 65 - ix 74)

Arapların yüzleştikleri cezalar, bunlarla sınırlı değildi. Araplar, Asurbanipal ile yaptıkları antlaşmaya uymayarak, Antlaşmaya şahitlik eden tüm tanrıların lanetini üzerlerine çekmişlerdi. Böylece, yemini bozulması Asur kralına gerçekleştirdiği seferi için meşru gerekçe oluşturmaktaydı. Asurbanipal, tanrılar

Anu, Enlil, Mullissu, Arbelalı İstar, Ninurta, Erra ve Aşşur'un Arapların üzerine yıkım getirdiklerini söylemektedir. Asurbanipal'in bu yıkımı tanrılara bağlaması, tanruların bu seferde kendisini fiziki olarak da desteklediklerine işaret etmektedir. Asurbanipal tanruların desteği ile sadece Arap halkını değil isyana öncülük eden Yauta'yı ele geçirmiş ve sarayının kapısına bekçi olarak dikmiştir (RINAP 5/1 11: ix 53 - ix 64). Ancak bu anlatımda Yauta'yı tanımlayan bir ifade yer almamaktadır. Yukarıda iki tane Yauta'yı olduğunu ve bunlardan birisi Hazael'in oğlu diğerisini ise Bir-Dada'nın oğlu olduğunu ifade etmiştik. Buradaki anlatımın ikinci seferle ilişkili olması sebebiyle, ele geçirilen kişi Bir-Dāda' oğlu Yauta olmalıdır. Asur kralı Arapların üzerinde gerçekleştirilen seferin başarıyla sonuçlandırılmasında tanrularının rolüne de işaret etmektedir. Yıllıkta şu şekilde bir anlatım yer almaktadır:

“ix 75 - ix 78 “*Vahşi inek, yüce tanrıça, tanrıçalar arasında en coşkunu (ve) statüsü tanrılar Anu (ve) Enlil ile eşit olan, güçlü boynuzları ile benim düşmanlarımı (ölümcül) yaralayan Tanrıça Mullissu.* ix 79 - ix 81 *Arbela (Erbil) kentinde ikamet eden, ateşi giyinen (ve) korku uyandıran parlaklığı örtünen tanrıça İstar, Arapların topraklarının üzerine ateş yağdırıyordu.* ix 82 - ix 83 *Savaşçı tanrı Erra tamamen savaşa hazırlandı ve düşmanlarımı vurdu.* ix 84 - ix 85 *Ok, büyük savaşçı, tanrı Enlil'in güçlü oğlu tanrı Ninurta, düşmanlarımın hayat(lar)ını keskin oklarıyla hızlıca kesti.* ix 86 - ix 90 *(Tanrı) Aşşur, savaşçı, Arbela'nın beyçesi tanrıça Mullissu'nun emriyle lortluğu şaşalı/görünür yapan özenli vezir, tanrı Nusku, yanımda yürüdü, asil krallığı korudu. Birliklerimin önünde durdu (ve) düşmanlarımı kesti.* ix 90 - ix 102 *Savaşmak için yardıma gelen efendilerim büyük tanrılar, Aşşur ve tanrıça İstar'ın silahlarının saldırısı(na gelince) Yauta'nın askerleri (bunun) hakkında haber aldılar ve ona (Yauta) karşı isyan ettiler. O (Yauta) korktu ve kaçtığı yerden çıktı. Tanrılar Aşşur, Sîn, Şamaş, Adad, Bēl (Marduk), Nabû, Niniveli İstar, Şarrat-Kidmuri, Arbelalı İstar, Ninurta, Nergal (ve) Nusku'nu desteğiyle onu yakaladım aldım ve onu Asur'a getirdim.* ix 103 - ix 114 *Düşmanlarımı ele geçirmek için (tanrı) Aşşur ve tanrıça Mullissu'ya sürekli olarak yaptığım yakarışlarım/dualarım sayesinde, elimde tuttuğum delici (biz)² ile onun (Yauta) çenesini deldim, diş etlerinin arasından bir ip geçirdim, ona bir köpek tasması taktım ve (sonra) onu ismi Dünyanın kontrol edildiği sarayın girişi anlamına gelen Ninive Kalesi'nin doğu kapısına bekçi yaptım. (Böylece O) Aşşur, tanrıça İstar ve efendilerim yüce tanruların methiye(lerini) söyle(yebilir), ona merhamet ettim ve hayatını bağışladım.”* (RINAP 5/1 11: ix 75 - ix78)

Asurbanipal Araplarla olan savaşı sonucunda Arabistan Yarımadası'nın kuzeyindeki Araplarla değil, uzak bölgelerinde dahi hâkimiyet kurmuştu. Asur kralı, Arabistan'ın doğusunda Basra Körfezi kıyısında yer alan Dilmun ülkesi kralı Hundāru'yu yenilgiye uğrattığını ve haraca bağladığını ifade etmektedir (RINAP 5/1 23: 131b – 132).

Asurbanipal'ın Arap ülkesine gerçekleştirdiği seferler saray rölyeflerine de konu olmuştur. Rölyefler, Asurbanipal'ın Arap ülkesine saldırıları ve gerçekleştirdiği yağmalar ile ilgili çeşitli detayları barındırmaktadır. Sahnelerden birinde Asur süvari, piyade ve savaş arabaları Arapların üzerine saldırırken görülmektedir (EK 4). Başka bir sahnede de, yenilgiye uğratılan Arapların çadırlarının yağmalanması tasvir edilmiştir (EK 5).

Asurbanipal döneminde Araplarla olan çatışmalar kraliyet yazışmalarına da yansımıştır. Bu belgeler arasında yer alan bir raporda, Arapların Babil'de bulunan Birati'ye ticaret için gelen Asurlulara saldırıldığını ortaya koymaktadır. Birati yakınlarında faaliyet gösteren Asurbanipal'ın memuru Nabû-şumu-lişir (PNA 2/II 891), gönderdiği mektubunda Arapların Asurları esir almaları karşısında onlara saldırıldığını ve onları cezalandırdığını rapor etmektedir. Mektubun yıllıklarda anlatılan Arap savaşlarıyla ilişkisini tespit edemiyoruz, fakat mektupta söz edilen Arap saldırısı, Arapların isyanının hemen öncesinde gerçekleşmiş olabilir. Mektupta yazılanlar şöyledir:

“Öy. 1 - 6 “[Efe]ndim [ülkelerin kralın]a: hizmetkârınız, Nabû-şumu-lişir. Nabû ve Marduk, Efendim ülkelerin karalına uzun günler, sonsuz yıllar, adil bir kraliyet asası ve sonsuz bir saltanat versin. Öy. 7 - 13 Araplar iş yapmak için Birati'ye g[ele]n kralın hizmetkârları olan Asurlulara saldırdılar ve Halulê'deki 50 Asurluyu ve kralın hizmetkârı olan 20 tane Biratiliyi zorla götürdüler. Öy. 14 - Ay. 5 Onlar arasından bir adam kaçtı [ve] bana [ko]nuştı, ve [.....] sahip olan efendim kral[ın] kaderi ile, onları (Arapları) yenilgiye uğrattım. Saldırının gerçekleştiği bölgede onların [x] kazığa oturttum. Kralın hizmetkârları arasında zayıyat yoktur. Ay. 6 - 12 (Onlara) tekrar saldırdım ve ele geçirdiğim esirlerin 7'sini muhbir yaptım, bu vesile ile onları efendim krala gönderiyorum. Ele geçirdikleri mahkûmları 7 kişiyi bilgi sahibi olarak ele geçirdikten sonra, kralıma gönderiyorum Lordum. Onlar Şamaş'ın rahibi Bun-şadadu'nun oğlu Ita'-il'in arkadaşlarıdır. Kral onları sorgulamalı.” (SAA 18 148; ABL 262)

Nabû-şumu-lişir tarafından gönderilen başka bir rapor da Arapların Asur ticaret kervanına saldırıldığını aktarmaktadır. Rapor, Babil bölgesinde yer alan Arapların Asur ticareti için ciddi bir tehdit oluşturduğunu göstermektedir. Rapordan Arapların bu saldırısına nasıl bir karşılık verildiğini öğrenemiyoruz. Raporda Arapların saldırısı şu şekilde anlatılmaktadır:

Öy. 1 - 7 Efendim toprakların kralına, : hizmetkarınız Nabû-şumu-lişir. Nabû ve Marduk efendim toprakların kralına uzun günler, sonsuz yıllar, adil bir asa ve ebedi bir taht versin. Öy. 8 - 11 Efendim kralın bana “dinlediğin/haber aldığın Araplar hakkında herhangi bir haberi gönder” diyerek emirler verdiği konu ile ilgili olarak.— Öy. 12 - Ay. 8 O kervan Nebatilerin (bölgesinden) ayrıldığında, Massalı Ammi-yata'nın oğlu Aya-kabar onlara saldırdı, adamları öldürdü ve ganimet aldı

/yağmaladı. Onlardan biri kaçarak kralın şehrine girdi. ^{Ay.9-11} Şimdi onu efendim krala gönderiyorum. Kral onun söylemek zorunda olduklarını dinlesin. (SAA 18 149: Öy 1 – Ay. 11; ABL 260)

Asurbanipal dönemi belgeleri Asur-Arap ilişkilerinin genellikle çatışma şeklinde vuku bulduğunu ortaya koymaktadır. Bu dönem Asur-Arap ilişkilerini en yoğun yaşandığı evredir. Asurbanipal, başarılı bir seferle Arap kabilelerine büyük bir yenilgi yaşatmasına rağmen, bu Arapların ortadan kalkması anlamı taşıymıyordu. Asurbanipal'ın seferlerdi de tıpkı ataları olan kralların Arap seferleri gibi cezalandırma ve ganimet toplama amacı taşıyordu. Asurbanipal de bu seferle Arapları cezalandırmış ve büyük miktarda ganimetle başkentine dönmüştür. Sonuç olarak Araplar, kısmen Asur hâkimiyetine alınmış ve mevcut statülerini sürdürmeye devam etmiştir. Asur yıkıldıktan sonraki devirlerde Arap kabileleri özellikle Kedaritler bölgedeki siyasi ve ekonomik varlıklarını devam ettirmişlerdir (Hoyland, 2001, s. 62).

SONUÇ

MÖ. 1. binyılda Arabistan Yarımadası üzerindeki ticari güzergâhların yeniden canlanması, bölge krallıklarına yeni iş imkânları oluşturmuş ve Yarımada'nın sahip olduğu dezavantajlara rağmen Araplar ticaret sayesinde hatırı sayılı bir zenginlik elde etmişlerdir. Asur krallarının genişleme ve büyüme politikası, Asurluların Arap sınırlarına ulaşmasının yolunu açınca, Araplar Asur kaynaklarında kendilerine yer edinmeye başlamışlardır. Asur kaynaklarında Araplardan ilk kez söz edilmesi ise III. Salmanassar döneminde gerçekleşmiştir. Ancak burada Araplardan söz edilmesi onlar üzerine gerçekleştirilen bir seferden dolayı değil de Arapların III. Salmanassar'a karşı kurulan itifakın içerisinde yer almaları münasebetiyle gerçekleşmiştir. Araplar üzerine ilk sefer gerçekleştiren kral III. Tiglat-pileser'di. Onun ardılları olan II. Sargon, Sanherib, Asarhaddon ve Asurbanipal dönemlerinde de Araplar üzerine seferler gerçekleştirilmiştir. Bu seferler münasebetiyle Asur kaynaklarında “*Aribi*” şeklinde adlandırılan Araplar hakkında çeşitli bilgiler verilmiştir. “*Aribi*” adının coğrafi bir adlandırma olduğu, dolayısıyla onların yaşadığı çöl ve bozkır topraklarını tanımlayan bir adlandırma olduğu düşünülmektedir.

Asur kral yıllıkları, saray rölyefleri ve kraliyet yazışmaları Araplar hakkında bilgi veren temel kaynaklardır. Ancak yıllıkları ve rölyefler, İmparatorluk propaganda araçları olmaları sebebiyle daha taraflı bir anlatıma sahiptir ve genellikle Asur'un üstünlüğüne işaret eden siyasi-askeri konulara değinmektedir. Kraliyet yazışmaları ise bu iki kaynağa nazaran daha objektif bir anlatıma sahiptir ve onların yaşam şekilleri ve ekonomik uğraşları gibi daha özel konularda bilgiler sağlamaktadır. Asur saraylarının duvarlarını süsleyen saray rölyefleri, MÖ 1. binyılda yaşayan Arapların nasıl göründüklerini öğrenme imkânı sağlamaktadır. Bu sahnelerden Arabistan insanlarının görünüm itibariyle günümüz çöl bedevilerine

benzediklerini görebiliriz. Yazılı belgeler ise Asur ile olan siyasi ve askeri ilişkilerini, Asurların Arap topraklarına gerçekleştirdiği seferlerin sebeplerini ve Arapların Asur açısından taşıdığı önemi de gözler önüne sermektedir.

Araplar toprakları özellikle ticaretteki konumları sebebiyle Asur'un ilgisini cezbediyordu. Arapların yürüttüğü ticaretin önemli ürünleri arasında yer alan reçine, tütüsü ve çeşitli baharatlar Asur açısından oldukça önemliydi ve Mezopotamya'da bulunmayan bu ürünlerin temini noktasında Araplar önemli bir misyona sahiptiler. Ayrıca Asur, Mısır ile gerçekleştirilen ticaretin karayolu aracılığıyla sağlanmasında bölgede bulunan Arap kabilelerinin deve kervanlarına ihtiyaç duymaktaydı. Asur'un Araplar üzerindeki çıkarları ticaret ile de sınırlı değildi. Asur ekonomisinin önemli kaynaklarından birisi de gerçekleştirilen seferler sonucu ele geçirilen ganimet ve alınan haraçlar oluşturmaktaydı. Arap topraklarının ticaret sayesinde önemli bir zenginliğe sahip olması, deve gibi uzun yol ticaretine elverişli hayvanların yarımada bolca bulunması, zengin aromatik kaynakları, Arapları Asur'un hedefi haline getirmiştir. Asur orduları gerçekleştirdiği seferler sonucu sayısız miktarda ganimeti, develeri ve aromatikleri Asur başkentine taşımıştır. Elde edilen ganimetler bunlarla sınırlı kalmamıştır. Bu seferler sonucunda Arap insanları da esir olarak Asur kentlerine götürülmüş ve köle olarak kullanılmıştır. Hatta bazen yönetici çocukları dahi esir edilerek, Asur başkentine götürülmüş ve Asur sarayında ideolojik bir eğitime tabi tutulmuştur. Yeri ve zamanı geldiğinde ise bu prens ve prensesler kendi ülkesine yönetici olarak tayin edilmiş ve Asur'a hizmet etmeleri beklenmiştir. Bunu prenses Tabua örneğinde görebiliriz. Ancak bütün bu Asur seferlerine ve Asur politik uygulamalarına rağmen Asur, Arap Yarımadası'na tam anlamıyla tesir edememiş, gerçekleştirilen askeri seferlerin kazanımları ele geçirilen ganimetlerle sınırlı kalmıştır. Asur birlikler geri döner dönmez Arap kabileleri yeniden bağımsız bir şekilde davranmayı sürdürmüşlerdir.

Arapların bulunduğu alanlar sadece ekonomik açıdan değil stratejik bakımdan da Asur açısından önem arz etmekteydi. Özellikle Mısır sınırında yer alan Arap krallıkları, Asur'un Mısır hâkimiyetini sağlayabilmesi bakımından da önemli bir noktada bulunmaktaydılar. Bu sebeple Asur Mısır seferine çıkmadan önce bu bölgeyi kontrol altına almalıydı. Bunun bilincinde olan Asarhaddon, Mısır seferi öncesinde bölgedeki Arap krallıkları ile iyi ilişkiler tesis etmeye çalışmış, gerekli durumlarda bölge üzerine sefer gerçekleştirerek Asur yanlısı bir Arap yönetimi tesis etmeye çalışmıştır.

Asur belgeleri Arapların siyasi organizasyonuna ve yönetim şekillerine dair bir takım bilgileri de barındırmaktadır. Yeni Asur dönemi boyunca bölge hakkında bilgi veren belgeler, Bölgenin merkezi otoriteden yoksun federatif bir yapıya sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bölgede Kedar, Saba, Nebati ve Tema gibi şehir ve kabilelerin ön plana çıktığı ve kendi içlerinde bağımsız krallıklar olarak örgütlendikleri, idarenin ise kral ve kraliçelerin elinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Arap seferleri sırasında birçok Arap kraliçesinden söz edilmesi Arap toplumunda

kadının sahip olduğu gücü göstermesi açısından önemlidir. Ancak zamanla bu kadın yöneticilerin güçlerini kaybettiği, özellikle Asurbanipal dönemiyle beraber artık Arap kraliçelerinden değil de sadece Arap krallarından söz edildiği görülmektedir.

Arapların Asur belgelerine yansımaları sadece siyasi, askeri ve ekonomik belgelerle sınırlı sınırlı kalmamıştı. Belgelerde tespit edilen Arapça isimler de Asur toplumundaki Arap varlığına işaret etmektedir. R. Zadok, Asur dokümanları içerisinde birçok Arapça kökenli şahıs ismi olduğunu tespit etmiştir (Zadok, 1981, s. 42–84). Bu kanıtlar Arapların Asur toplumu içerisinde de yoğun bir şekilde varlık gösterdiğini kanıtlamaktadır.

KISALTMALAR VE SİMGELER

ABL	R. F. Harper, Assyrian and Babylonian Letters
Ak.	Alt kenar
Ay.	Arka yüz
CAD	Chicago Assyrian Dictionary
CAH	Cambridge Ancient History
CTN	Cuneiform Texts from Nimrud
Ed.	Editor
ND	Nimrud (Kalhu) kazılarında tablet numaraları
Öy.	Ön yüz.
PNA	Prosopography of the Neo-Assyria
RINAP	The Royal Inscriptions of the Neo-Assyrian Period
SAA	State Archives of Assyria
SAAB	State Archives of Assyria Bulletin
SAAS	State Archives of Assyria Studies
St.	Satır
Vol.	Volume
[]	Tabletin o kısmının tahrip edilmiş olduğunu gösterir.
□	Kısmen görünür işaretler gösterir.
()	Tercümenin daha iyi anlaşılabilmesi için yapılan ilaveyi gösterir.
X	Belgede okunamayan işaret veya işaretleri gösterir.

KAYNAKÇA

Abbott, N. (1941). Pre-Islamic Arab Queens. *The American Journal of Semitic Languages and Literatures*, Vol. 58, No. 1, 1-22.

Acar, Ö. (2020). Arab Kavramının Kökeni. *Nüsha*, Yıl: 10, Sayı: 31, 74-105.

Akyüz, F. (2018). *Asur Ordusu (Yeni Asur Dönemi MÖ 911-612)*. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

Anthonioz, S. (2015). Adummatu, Qedar and the Assyrian Question in Neo-Assyrian Sources. in G. Charloux & R. Loreto (eds.), *Dûma 3: The 2012 Report of the Saudi-Italian-French Archaeological Mission at Dûmat al-Jandal, Saudi-Arabia*, Riyadh: Saudi Supreme Commission for Tourism and Antiquities, 17–39.

ARAB II: Luckenbill, D. (1926). *Ancient Records of Assyria and Babylonia*. Volume 2: Historical Records of Assyria From Sargon to the End. New York.

Avanzini, A. (2012). The Sabaeen Presence in Jawf in the Eighth–Seventh Centuries BCE. Notes on the Oldest Phase of Ancient South Arabian Culture and Its Relationship with Mesopotamia. in G. Lanfranchi et al. (eds.), *Leggo! Studies Presented to Frederick Mario Fales on the Occasion of his 65th Birthday*, Wiesbaden: Harrassowitz, 37–52.

Barnett, R. D. (1976). *Sculptures from the North Palace of Ashurbanipal at Nineveh (668- 627 B.C.)*. London.

Barnett, R. D. & Falkner, M. (1962). *The Sculptures of Asur-nasir-apli II (883–859 B.C.), Tiglathpileser III (745–727 B.C.) and Esarhaddon (681–669 B.C.) from the Central and South-West Palaces at Nimrud*. London.

Barnett, R. D., Bleibtreu E. & Turner, G. (1998). *Sculptures from the Southwest Palace of Sennacherib at Nineveh*. London.

Berlejung, A. (2012). The Assyrians in the West: Assyrianization, Colonialism, Indifference, or Development Policy?. in M. Nissinen (ed.), *Congress Volume Helsinki 2010*, Leiden • Boston, 21-60.

Bordreuil, P., Briquel - Chatonnet, F. & Michel, C. (2015). *Tarihin Başlangıçları: Eski Yakındoğu Kültür ve Uygarlıkları* (Çev. Levent Başaran). İstanbul: Alfa Yayınları.

Bulliet, R. W. (1990). *The Camel And The Wheel*. New York: Columbia University Press.

CAD: *The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the Universtiy of Chicago*. Chicago 1956 - ...

Cathcart, K. J. (1997). The Age of Decipherment: The Old Testament and the Ancient Near East in the Nineteenth Century. in J. A. Emerton (ed.), *Congress Volume Cambridge 1995*, Leiden-New York: Brill, 81 -95.

CDA: Black, J A., George A. R. & Postgate, J. N. (Eds.) (2000). A Concise Dictionary of Akkadian. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

Çağatay, N. (1955). “Samiler-Araplar ve Güney Arabistan Devletleri. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:4, Sayı: 3, 44-67.

Dirbas, H. (2017). *Thy Name is Deer Animal Names in Semitic Onomastics and Name-Giving Traditions: Evidence from Akkadian, Northwest Semitic and Arabic* (PhD Thesis). Leiden University.

Duri, A. A. (2012). *The Historical Formation of the Arab Nation (RLE: The Arab Nation)*. London and New York: Routledge.

During Caspers, E. C. L. (1973). Harappan Trade in The Arabian Gulf in The Third Millennium B.C. *Proceedings of the Seminar for Arabian Studies*, Vol. 3, Proceedings Of The Sixth Seminar for Arabian Studies held at the Institute of Archaeology, London 27th and 28th September 1972, 3-20.

Edens, C. (1992). Dynamics of Trade in the Ancient Mesopotamian ‘World System’. *American Anthropologist New Series*, Vol. 94, No. 1, 118-139.

Edens, C. & Bawden, G. (1989). History of Taymā and Hejazi Trade during the First Millennium B.C. *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, Vol. 32, No. 1, 48-103.

Eidem J. & Hojlund, F. (1993). Trade or Diplomacy? Assyria and Dilmun in the Eighteenth Century B.C. *World Archaeology*, Vol. 24, No. 3, Ancient Trade: New Perspectives, 441-448.

Elat, M. (1978). The Economic Relations of the Neo-Assyrian Empire with Egypt. *Journal of the American Oriental Society (JAOS)*, Vol. 98, No. 1, 20-34.

Elayi, J. 2017. *Sargon II, King of Assyria*. Atlanta: SBL Press.

Eph'al, I. (1976). “Ishmael” and “Arab(s)”: A Transformation of Ethnological Terms. *Journal of Near Eastern Studies*, Vol. 35, No. 4, 225-235.

Eph'al, I. (1984). *The Ancient Arabs: Nomads on the Borders of the Fertile Crescent 9th to 5th Centuries BC*. Jerusalem: Magnes Press.

Fales, F. M. (1989). Pastorizia e politica: nuovi dati sugli Arabi nelle fonti di età neo-assira. in A. Avanzini (a cura di), *Problemi di onomastica semitica meridionale*, Pisa 119-34.

Frahm, E. (2007). New Sources for Sennacherib’s First Campaign. in J. M. Córdoba & P. A. Miglus (eds.), *Assur und sein Umland*, ISIMU 6, Madrid 2003, 129-164.

Frahm, E. (2017). Assyria and the Far South: The Arabian Peninsula and the Persian Gulf. in E. Frahm, (ed.), *A Companion to Assyria, Blackwell Companions to the Ancient World*, Hoboken, NJ: John Wiley, 299-310.

Frame, G. (2013). The Political History and Historical Geography of the Aramean, Chaldean, and Arab Tribes in Babylonia in the Neo-Assyrian Period. in A. Berlejung & M. P. Streck (eds.), *Arameans, Chaldeans and Arabs in Babylonia and Palestine in the First Millennium B.C.*, Wiesbaden: Harrassowitz. 87–121.

Fuchs, A. (1994). *Die Inschriften Sargons II. aus Khorsabad*. Göttingen: Cuvillier Verlag,

Gadd, C. J. (1954). Inscribed Prisms of Sargon II from Nimrud. *Iraq*, 16, 173–201.

Gallagher, W. R. (1994). Assyrian Deportation Propaganda. *SAAB*, 8/2, 57-65.

Galter, H D. (1993). ... an der Grenze der Länder im Westen. Saba' in den assyrischen Königsinschriften. in A. Gingrich et al. (eds.), *Studies in Oriental Culture and History. Festschrift for W. Dostal*, Frankfurt, 29-40.

Garbini G. (2004). The Origins of South Arabians. in A.V. Sedov (ed.), *Scripta Yemenica Studies in Honor of M. B. Piotrovkii*, Moscow, 203–209.

Gerardi, P. (1992). The Arab Campaigns of Aššurbanipal: Scribal Reconstruction of the Past. *SAAB*, 6, 67–103.

Gökçek, L. G. (2025). *Asurlular*. Ankara: Bilgin Kültür Sanat.

Grayson, A. K. (1991a). Assyrian Civilization. in J. Boardman, I. E. S. Edwards, N. G. L. Hammond & E. Sollberger, *The Cambridge Ancient History*, III/2, Cambridge: Cambridge University Press, 194-228.

Grayson, A. K. (1991b). Assyria: Tiglath-pileser III to Sargon II (744–705 B.C.). in J. Boardman, I. E. S. Edwards, N. G. L. Hammond & E. Sollberger, *The Cambridge Ancient History*, III/2, Cambridge: Cambridge University Press, 71-102.

Grayson, A. K. (1991c). Assyria: Sennacherib and Esarhaddon (704—669 B.C.). in J. Boardman, I. E. S. Edwards, N. G. L. Hammond & E. Sollberger, *The Cambridge Ancient History*, III/2, Cambridge: Cambridge University Press, 103 – 141.

Grayson, A. K. (1991d). Assyria 668-635 B.C.: the reign of Ashurbanipal. in J. Boardman, I. E. S. Edwards, N. G. L. Hammond & E. Sollberger, *The Cambridge Ancient History*, III/2, Cambridge: Cambridge University Press, 142-161.

Hallo, W. W. (1960). From Qarqar to Carchemish: Assyria and Israel in the Light of New Discoveries. *The Biblical Archaeologist*, Vol. 23, No 2, 34-61.

Hämeen-Anttila, J. (2009). The Camels of Tiglath-pileser III and the Arabic Definite Article. in M. Luukko, S. Svärd & R. Mattila (eds.), *Of God(s), Trees*,

Kings, and Scholars: Neo-Assyrian and Related Studies in Honour of Simo Parpola, Studia Orientalia 106, Helsinki: Finnish Oriental Society, 99-101.

Hausleiter, A. (2012). North Arabian Kingdoms. in D. T. Potts (Ed.), *A Companion to The Archaeology of The Ancient Near East*, Vol. II, Blackwell Publishing, 816-832.

Howard-Carter, T. (1987). Dilmun: At Sea or Not at Sea?: A Review Article. *Journal of Cuneiform Studies*, Vol. 39, No. 1, 54-117.

Hoyland, R. G. (2001). *Arabia and the Arabs: From the Bronze Age to the Coming of Islam*. London – New York: Routledge.

Kitchen, K. A. (1997). Sheba and Arabia. in L. K. Handy (ed.), *The Age of Solomon*, Leiden: Brill, 127 – 153.

Köhler-Rollefson, I. (1993). Camels and Camel Pastoralism in Arabia. *The Biblical Archaeologist*, Vol. 56, No 4, Nomadic Pastoralism: Past and Present, 180-188.

Krebernik, M. (2008). Von Gindibu bis Muḥammad: Stand, Probleme und Aufgaben altorientalistischer Arabistischer Philologie, in O. Jastrow et al. (eds.), *Studien zur Semitistik und Arabistik: Festschrift für Hartmut Bobzin zum 60. Geburtstag*, Wiesbaden: Harrassowitz, 247–79.

Lamberg-Karlovsky, C. C. (2009). Structure, Agency and Commerce in the Ancient Near East. *Iranica Antiqua*, 44, 47–88.

Layard, A. H. (1853A). *The Monuments of Niniveh*. (First Series), London.

Lewis, B. (1993). *The Arabs in History*. New York: Oxford Uni. Press.

Liverani, M. (2014). *The Ancient Near East History, Society And Economy* (Translated: Soraia Tabatabai). London - New York: Routledge.

MacDonald, M. (1995). North Arabia in the First Millenium BCE. ,n J. Sasson (ed.), *Civilisations of the Ancient Near East*, Vol. II, London, 1355-1369

Mitchell, T.C. (2000). Camels in the Assyrian Bas-Reliefs. *Iraq*, 62, 187-194.

Nemat-Nejat, K. R. (2002). *Daily Life in Ancient Mesopotamia*. Peabody, Massachusetts: Hendrickson Publishers.

Parpola, S. (2003). Assyria's Expansion in the Eighth and Seventh Centuries BCE and Its LongTerm Repercussions in W. G. Dever & S. Gitin (eds.) *The West. in Symbiosis, Symbolism, and the Power of the Past: Canaan, Ancient Israel and their Neighbors from the Late Bronze Age through Roman Palaestina*, Winona Lake, Indiana, 99-111.

PNA: (1998 -2017): *The Prosopography of the Neo-Assyrian Empire*. eds. K. Radner (I/1–I/2) & H. D. Baker (II/1–IV/1). Helsinki: The Neo-Assyrian Text Corpus Project.

Postgate, N. (2014). *Bronze Age Bureaucracy Writing and the Practice of Government in Assyria*. Cambridge University Press.

Potts, D. T. (1983). Dilmun: Where and when?. *Dilmun* 2, 15 – 19.

Potts, D. (1991). Tayma and the Assyrian Empire. *Arabian Archaeology and Epigraphy*, 2. 10–23.

Potts, T. F. (1993). Patterns of Trade in Third-Millennium BC Mesopotamia and Iran. *World Archaeology*, 24/ 3, Ancient Trade: New Perspectives 379-402.

Powell, M. A. (1984). On the Absolute Value of the Assyrian qa and emār. *Iraq*, Vol. 46, No 1. 57-61.

Radner, K. (2017). Economy, Society, and Daily Life in the Neo-Assyrian Period. in E. Frahm (ed.), *A Companion to Assyria, Blackwell Companions to the Ancient World*, Hoboken, NJ: John Wiley, 209-228.

Raymond P. D. (1930). The Sealand of Arabia, *Journal of the American Oriental Society*. Vol. 50, 1-25.

Reade, J. (1998). Assyrian illustrations of Arabs. in C. S. Phillips, D. T. Potts & S. Seairight (eds), *Arabia and her Neighbours. Essays on Prehistorical and Historical Developments: Essays Presented in Honour of Beatrice de Cardi*, Brepols, 221-32.

Retsö, J. (2003). *The Arabs in Antiquity*. London – Ney York: RoutledgeCurzon,

RIMA 3: Grayson, A. K. (1996). *Assyrian Rulers of the Early First Millennium BC. II (858—745 B.C.)*. (The Royal Inscriptions of Mesopotamia, Assyrian Periods 3), Toronto.

RINAP 1: Tadmor, H. & Yamada, S. (2011). *The Royal Inscriptions of Tiglat-pileser III (744–727 BC) and Shalmaneser V (726–722 BC), Kings of Assyria*. (The Royal Inscriptions of the Neo-Assyrian Period 1), Winona Lake.

RINAP 3/1: Grayson A. K. & Novotny, J. (2012). *The Royal Inscriptions of Sennacherib, King of Assyria (704-681 BC)*. Part 1. (The Royal Inscriptions of the Neo-Assyrian Period 3/1), Winona Lake,

RINAP 3/2: Grayson A. K. & Novotny, J. (2014). *The Royal Inscriptions of Sennacherib, King of Assyria (704-681 BC)*. Part 2 (The Royal Inscriptions of the Neo-Assyrian Period 3/2). Winona Lake.

RINAP 4: Leichty, E. (2011). *The Royal Inscriptions of Asarhaddon, King of Assyria (680-669 BC)*. (The Royal Inscriptions of the Neo-Assyrian Period),

Winona Lake, Indiana, Eisenbrauns.

RINAP 5/1: Novotny, J. and Jeffers, J., (2018). *The Royal Inscriptions of Ashurbanipal (668-631 BC), Assur-etal-ilani (630-627 BC), and Sin-sarra-iskun (626-612 BC), Kings of Assyria*. Part I, Pennsylvania: Eisenbrauns, (The Royal Inscriptions of the Neo-Assyrian Period 5/1) Bu çalışmada yer alan belgelere proje web sayfası olan <http://oracc.museum.upenn.edu/rinap/rinap5/corpus/> adresinden ulaşılmıştır.

Rice, M. (1994). *The Archaeology of the Arabian Gulf c. 5000–323 BC (Experience of Archaeology)*. London – New York: Routledge.

SAA 1: Parpola, S. (1987). *The Correspondence of Sargon II, Part I: Letters from Assyria and the West*. Helsinki.

SAA 2: Parpola, S. & Watanabe, K. (1988). *Neo-Assyrian Treaties and Loyalty Oaths*. Helsinki.

SAA 6: Kwasman, T. (1991). *Legal Transactions of the Royal Court of Nineveh, Part I: Dated and Datable Texts*. Helsinki.

SAA 7: Fales, F. M. & Postgate, J. N. (1992). *Imperial Administrative Records, Part I: Palace Administration*. Helsinki.

SAA 11: Fales, F. M. & Postgate, J. N. (1995). *Imperial Administrative Records, Part II: Provincial and Military Administration*. Helsinki.

SAA 15: Fuchs, A. & Parpola, S. (2001). *The Correspondence of Sargon II, Part III: Letters from Babylonia and the Eastern Provinces*. Helsinki.

SAA 16: Luukko, M. & Van Buylaere, G. (2002). *The Political Correspondence of Esarhaddon*. Helsinki.

SAA 18: Reynolds, F. (2003). *The Babylonian Correspondence of Esarhaddon and Letters to Asurbanipal and Sîn-šarru-iškun from Northern and Central Babylonia*. Helsinki.

SAA 19: Luukko, M. (2012). *The Correspondence of Tiglat-pileser III and Sargon II from Kalḫu*. Helsinki.

SAA 21 Parpola, S. (2018). *The Correspondence of Assurbanipal, Part I: Letters from Assyria, Babylonia and Vassal States*. Helsinki.

SAAS 2: Millard, A. (1994). *The Eponyms of the Assyrian Empire 910-612 BC*. Helsinki: Neo-Assyrian Text Corpus Project.

SAAS 4: Cole, S. W. (1996). *Nippur in Late Assyrian Times c. 755–612 BC*. Helsinki: The Neo-Assyrian Text Corpus Project.

Saggs, H.W.F. (2001). *The Nimrud Letters*. 1952, CTN 5 (Cuneiform Texts from Nimrud 5). London: British School of Archaeology in Iraq.

Sánchez, F. R. (2015). *Nabatu: the Nabataeans through their inscriptions*. Barcelona: Universitat de Barcelona, 21-22.

Smith, S. (1921). *The First Campaign of Sennacherib, King of Assyria, B.C. 705-681. The Assyrian Text Edited with Transliteration, Translation and Notes*, London.

Tadmor, H. (1958). The Campaigns of Sargon II of Assur: A Chronological-Historical Study. *Journal of Cuneiform Studies*, Vol. 12, No. 3, 77–100.

Yıldız, H. D. (1991). Arap. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 3. DİA, , İstanbul: TDV Yayınları, 272-276.

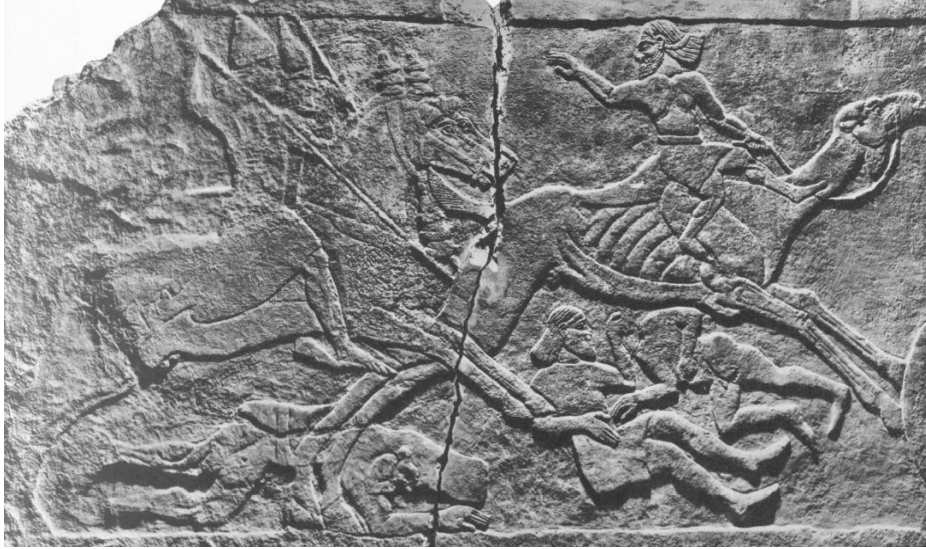
Zadok, R. (1981). Arabians in Mesopotamia during the Late Assyrian, Chaldean, Achaemenian and Hellenistic Periods Chiefly According to the Cuneiform Sources. *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, 131, 42–84.

Zamazalová, S. (2011). Before the Assyrian Conquest in 671 B.C.E.: Relations between Egypt, Kush and Assyria. in J. Mynářová (ed.), *Egypt and the Near East - the Crossroads: Proceedings of an International Conference on the Relations of Egypt and the Near East in the Bronze Age*, (Prague, Sept. 1-3, 2010), 297-328.

Zayadine, F. (2007). The Spice Trade from South Arabia and India to Nabataea and Palestine. in K. D. Politis (ed.) *The World of the Nabataeans*, Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 201-215.

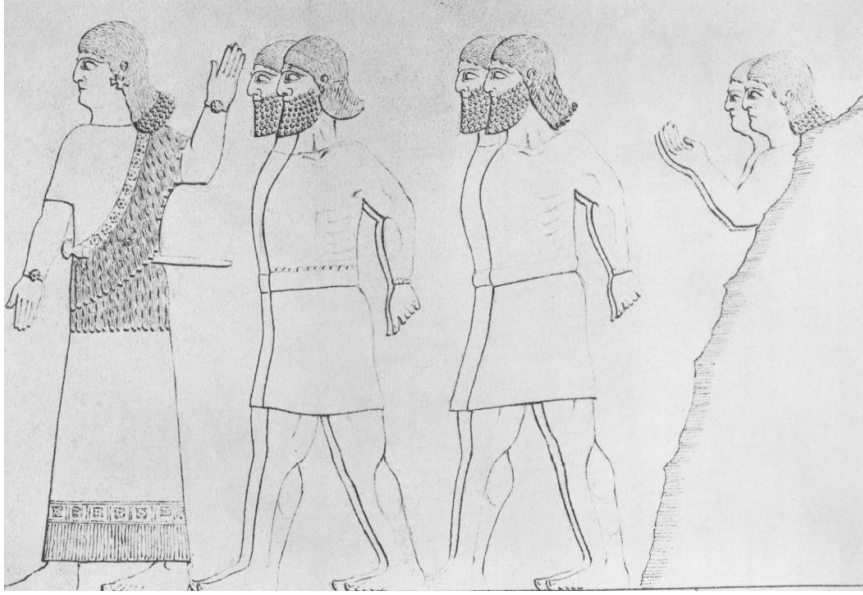
EKLER

EK 1: Arapların Yenilgiye Uğratılması

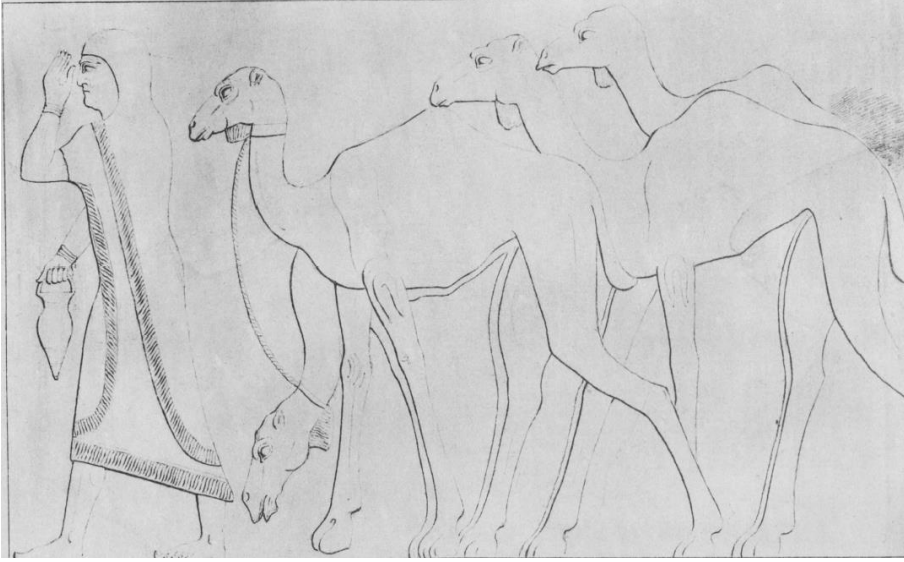
Kaynak: (Layard, 1853A: Plate 57; Barnett & Falkner, 1962: Plate 13-14)

EK 2: Esir Alınmış Araplar (Barnett & Falkner, 1946: Plate 23)

Kaynak: (Barnett & Falkner, 1946: Plate 23)

EK 3: Asurlular Tarafından Ele Geçirilen Bir Arap Kadını ve Develer.

Kaynak: (Barnett & Falkner, 1962: Plate 25)

EK 4: Asur Süvari, Piyade ve Savaş Arabaları Araplar Üzerine Saldırırken

Kaynak: (Barnett, 1976: Plate 33, Slab 12)

EK 5: Asur Askerleri Arap Çadırlarını Yağmalarken

Kaynak: (Barnett, 1976: Plate 33 Slabs 9)